

MENORA

Glasilo Židovske općine Osijek

Broj 27, Osijek, srpanj 2026. / Av 5786.

ISSN 3102-3444

*Izdavač: Židovska općina Osijek,
Stjepana Radića 13, 31000 Osijek
Tel/fax: 031 211 407
E-mail: info@zo-osijek.hr*

Za izdavača: Damir Lajoš

ISSN 3102-3444

Urednica: Nives Beissmann

*Urednički savjet: Damir Lajoš,
Željko i Sara Beissmann,
Ana Karlović*

*Tehnički urednik i priprema:
Nives Beissmann*

*Fotografije: Boris i Tomislav Lichtenthal, Nives
i Željko Beissmann, Biljana Majnik ex Papo,
Mira Racić, Ines Jančula, Vera Auslender, Marijeta
Kvetek, Robert Waltl, Tvrtko Ujević*

Tisak: Čarobni tim d.o.o., Osijek

*Časopis izlazi tri puta godišnje
Menora se izdaje financijskom potporom Savjeta za
nacionalne manjine RH*

*Zid sjećanja na 7. listopada (October 7 Memorial Wall)
Nacionalna knjižnica Izraela*

SADRŽAJ:

Riječ urednice, <i>Nives Beissmann</i>	4
Riječ predsjednika Židovske općine Osijek, <i>Damir Lajoš</i>	4
Aktivnosti ŽO Osijek.....	5
81. obljetnica proboja zatočenika iz logora Jasenovac, <i>Damir Lajoš</i>	6
Seminar DOR u Tuheljskim Toplicama, <i>Nives Beissmann</i>	7
Sjećanje koje povezuje generacije, <i>Željko Beissmann</i>	12
Bjankina priča: od svjedočanstva do učionice, <i>Ines Jančula i Mira Racić</i>	13
Novi kameni spoticanja u Osijeku, <i>Biljana Majnik ex Papo</i>	16
Izložba o Lei Deutsch u OŠ “Mladost”, <i>Jasna Jakopović i Marijeta Kvetek</i>	18
Šavuot: blagdan objave, učenja i odgovornosti, <i>Robert Baruch Walzl</i>	20
Heda Stern: Potraga za srećom, <i>Nives Beissmann</i>	21
Radost druženja uz ples, <i>Vera Maletić</i>	23
Nacionalna knjižnica Izraela, <i>Nives Beissmann</i>	24
Ladino pjesme: glas naroda koji je morao otići, <i>Jahiel Jaša Kamhi</i>	28
Izrael i potraga za zajedničkim identitetom, <i>Nives Beissmann</i>	29
Otkrivene mikve u Beltincima, <i>Robert Baruch Walzl</i>	32
Godišnja KKL konferencija za edukatore, <i>Nives Beissmann</i>	34
Meyer Levin: Zaboravljeni američki židovski pisac i kontroverza oko Anne Frank, <i>Elan Ezrachi</i>	38
In memoriam: Velimir Kon, <i>Biljana Majnik ex Papo</i>	41
Ispravak grešaka iz Menore br. 25, <i>Sonja Makek</i>	42
Židovski vicevi.....	42

Drage čitateljice i čitatelji,

pred vama je novi broj Menore, vašeg i našeg časopisa. Nadam se da će vam uljepšati ove dane velikih ljetnih vrućina i ispuniti vrijeme dok ne dočekate ugodnije večeri za šetnju. Nadam se da ćete u njemu pronaći barem jednu priču koja će vas potaknuti na razmišljanje, izmamiti osmijeh ili vas nadahnuti za neko novo putovanje i susret.

Ovaj broj donosi pregled aktivnosti naše Općine u proteklom razdoblju, ali i niz tekstova koji nisu izravno vezani uz njezin rad. Imat ćete priliku saznati više o Nacionalnoj knjižnici Izraela, kao i o židovskoj zajednici u Beltincima, mjestu za koje vjerujem da mnogi od vas dosad nisu ni čuli. Posebno me veseli što nam se pridružuju novi autori pa ovom prigodom srdačno pozdravljam Jahiela Jašu Kamhija i Roberta Waltla, čiji su tekstovi obogatili raznolikost ovog izdanja.

U ovom broju prenosimo zanimljiv tekst o Meyeru Levinu, izvorno objavljen u *The Librarians*, internetskoj publikaciji Nacionalne knjižnice Izraela. Upoznat ćete i zanimljive osobe poput Itamara Kremera i Avrahama Infelda, a kao i obično, neće izostati ni pregled aktivnosti kojima se bave škole u Osijeku i okolici. Proputovat ćete s nama, barem virtualno, Izraelom, Budimpeštom i Berlinom te možda poželjeti neka od tih mjesta jednoga dana posjetiti i uživo.

Nažalost, imam i jedan osvrt na članak objavljen u 25. broju Menore. Zbog nedovoljnog poznavanja hebrejskog jezika urednice, a očito i autora članka, kao i zbog pogrešaka nastalih u pripremi za tisak, tekst o predavanju Laile Šprajc održanom tijekom Mjeseca židovske kulture 2025 sadržavao je niz pogrešaka. Ljubaznošću Sonje Makek u ovom ih broju ispravljamo i dodatno pojašnjavamo. Nitko nije nepogrešiv, ali vjerujem da je jednako važno ispraviti pogreške kao i nastojati da ih bude što manje. Sonja, od srca vam hvala na pomoći!

Želim vam ugodno ljetno čitanje. Dok se okrenemo, stići će jesen i novi Mjesec židovske kulture na kojem se, nadam se, ponovno vidimo.

Pozdravljam vas sve do sljedećeg broja,

Nives Beissmann

Riječ predsjednika

Evo nas opet! Nadam se da podnosite vrućine ovih dana. Mene je strah uzeti sir u ruku kako ne bi ispalo da kršim košer odredbe i kuham mesno i mliječno zajedno. A dok se svi lagano kuhamo kao šolet jaja, svašta se događa.

U Osijeku je Hrvatska pobijedila Izrael u kvalifikacijama za Svjetsko prvenstvo u košarci! Najavljeni prosvjed proislamsističkih internetskih ratnika nije se dogodio. Osijek očigledno nije zainteresiran za ekstremizam.

A za koga sam ja navijao, pitate? Pa za Hrvatsku! Ne natječu se narodi, već države! Inače bi se svaka hrvatska reprezentacija sastojala isključivo od etničkih Hrvata. Pogledajmo reprezentacije Francuske ili Španjolske! Mnogo uspješnih sportaša čak su i državljani Monaka, Kajmanskih otoka ili neke druge države. Nekađ se čini da su Kajmanski otoci najveća sportska velesila na svijetu!

U bilo kojoj drugoj kombinaciji navijao bih za Izrael, naravno. Svoju pradomovinu. Osim kada igra Hrvatska, tada navijam za Hrvatsku. Svoju domovinu.

Svi mi koji živimo kao etničke manjine uvijek gledamo prema svojoj pradomovini i uvijek postoji ta iskrica kako ćemo jednog dana opet završiti tamo. Međutim, sami sebe nikad nismo smatrali stranim tijelom u državi koja nas je primila. Premda su nas drugi često, nažalost, tako doživljavali, brojni su primjeri lokalnog patriotizma među lokalnim Židovima. Tijekom Prvog svjetskog rata u Njemačkoj je postotak ratnih dobrovoljaca kod židovske manjine nadmašio sve ostale narode Njemačke tog doba. Doprinos državi u kojoj živiš treba biti nešto čemu teži svaki državljanin, a mi Židovi toga se držimo. Ponekad nam se dogodi da doživimo nepravdu od strane države ili svjedočimo nekoj nepravdi koja nas baš naljuti. Svaki je odnos složen. Nitko nije savršen. Nije to Hrvatska, a nije ni Izrael. Ali obje države rastu, razvijaju se i poboljšavaju iz godine u godinu. Nekađ nam se to ne čini, ali ako objektivno pogledamo povijest, moramo priznati da je tako. Ponosan sam na Hrvatsku i na to koliko je napredovala od rata, sa svim svojim usponima i padovima. Ponosan sam i na Izrael te na njegov napredak unatoč neprijateljskom okruženju i svim izazovima s kojima je suočen.

U Osijek nam uskoro stiže i velika izložba djela Oskara Nemona! Vjerujem da ta činjenica, kao i domaćinstvo utakmice Hrvatska – Izrael bez ikakvih incidenata, oslikavaju stvarni stav Hrvatske prema Židovima. Istina, predsjednik Republike Hrvatske odbio je izraelskog veleposlanika bez posebnog razloga, osim nabiranja Hamasovih floskula. No vjerujem da je to tek dio kampanje, a pogledamo li Europu, antisemitizam kao dio političke kampanje baš i nije polučio uspjeh. Politička klima se mijenja.

Na kraju ću još jednom podsjetiti na potpuni izostanak ozbiljnijih incidenata u našem Osijeku tijekom cijele ove krize. Podsjećam na to zato što se klatno društvenog raspoloženja sutra možda nagne prema netrpeljivosti prema članovima Islamske zajednice. Ako se to i dogodi, što se nas Židova tiče, neće biti netrpeljivosti ili incidenata.

Predsjednik,

Damir Lajoš

Aktivnosti ŽO Osijek od posljednjeg broja:

22. travnja	Komemoracija u Jasenovcu Promocija knjige <i>Heda Stern: Potraga za srećom</i> u knjižari Nova
26. travnja	Sudjelovanje na komemoraciji u Bijeljini, u organizaciji Jevrejske opštine Doboj
7.-10. svibnja	Sudjelovanje na seminaru DOR u Tuheljskim toplicama
15.-17. svibnja	Sudjelovanje na plesnom maratonu DANS u organizaciji plesne grupe <i>Ma'ayan</i> iz Novog Sada
5. lipnja	Šabat s rabinom Lucianom Moše Prelevićem
7. lipnja	Komemoracija na groblju u Đakovu
13. lipnja	Plesni maraton u ŽO Osijek – plesne skupine <i>Haverim Shell Israel</i> iz Osijeka i <i>Ma'ayan</i> iz Novog Sada
18.-21. lipnja	Sudjelovanje naše članice na KKL seminaru u Budimpešti
25. lipnja	Polaganje kamena spoticanja za Belu, Karla, Julija, Vilima i Editu Hermann, te za Aleksu Saloma i Aleksandra Auferbera
5.-25. srpnja	Ljetovanje djece naše Nedjeljne škole zajedno s djecom ostalih općina u Puli

81. obljetnica proboja zatočenika iz Jasenovca

S ovogodišnje komemoracije u Jasenovcu

Prošla je osamdeset i jedna godina od toga dana. Netko tko je u trenutku proboja imao dvadeset godina, danas bi imao sto i jednu, a polemike o broju žrtava, karakteru logora i odgovornosti ni danas ne jenjavaju.

Ove godine nisu bile predviđene individualne izjave političara niti drugih izaslanika. Svjedočanstva preživjelih, po novoj tradiciji, čitali su mladi glumci. Cijeli je događaj trajao kraće nego zadnjih godina, ali nije izgubio na dostojanstvu. Bio je organiziran efikasno i dostojanstveno. Brzina komemoracije ipak nije uzrokovala izbjegavanje spominjanja teških istina, naprotiv! Moj je osobni dojam bio kako je ove godine zločinački marionetski ustaški režim prikazan baš u svjetlu kakvo zaslužuje. U vremenima teškima kao što su ova, to je bilo mnogo više nego li smo očekivali.

O tome koliko su vremena teška najbolje svjedoči naš odnos s

uzvanicima. Bili su tu predstavnici romske manjine kojima zamjeramo rad zajedničkog manjinskog zastupnika u Saboru. Bili su tu predstavnici srpske manjine kojima zamjeramo pristrano i vrlo antisemitsko izvještavanje u portalu „Novosti“. Bili su tu predstavnici udruga antifašista – njima zamjeramo agresivne antisemitske ispade i parole mladih na antifašističkim skupovima. Bili su tu predstavnici vlasti, njima zamjeramo loš odnos prema ustaškom pozdravu ZDS. Bili su tu predstavnici Javne ustanove Spomen područje Jasenovac, a njima pak zamjeramo postav s kojim nismo zadovoljni. Ipak smo svi tu s istim namjerama, s vrlo sličnim izjavama, nominalno svi na istoj strani. I dok brojni naši članovi poprijeko gledaju jedne ili sve od navedenih, mi predstavnici sjedimo i kiselo se smješkamo. No želim naglasiti da ti kiseli osmjesi nisu puki protokol i jednostavna pristojnost. Ne stoje svi Romi iza našeg zajedničkog sabor-

skog zastupnika, ne stoje svi Srbi iza antisemitskih kolumni na portalu „Novosti“, ne stoje svi antifašisti iza urlajućih slogana mržnje sa svojih skupova, ne stoje svi članovi vlasti iza primitivnih proustaških ispada krajnje desnih članova vladajuće koalicije, ne stoji JUSP Jasenovac iza tihih (a i glasnih) pokušaja revizionizma. Istina, naši su odnosi narušeni, ali spaljivanjem svih mostova samo ćemo na dugo vremena odgoditi mogućnost njihovog popravka. Puno je društvenih grupa kojima smo oprostili i mnogo gore stvari. Kada se sjetimo, na primjer, klečanja predstavnika Njemačke Willyja Brandta pred Spomenikom junacima geta u Varšavi ili isprike Ivana Pavla II. Židovima, ponekad utječemo da drugi narodi ili vjerske zajednice postanu malo bolji. Tikkun olam. Popravljamo svijet, polako, ali neumorno. Tako nas uči naša vjera i na to smo se obvezali.

Damir Lajoš

Seminar DOR u Tuheljskim Toplicama

Ognjen Kraus, predsjednik ŽO Zagreb

S predstave *Freudova posljednja seansa*

U organizaciji Židovske općine Zagreb, u hotelu Well u Tuheljskim toplicama, od 7. do 10. svibnja održan je tradicionalni seminar DOR. Bilo da na njega dolazite zbog programa, koji je uvijek odličan i pomno odabran, ili zbog bazena i wellnesa, koji su navodno također odlični, ili zbog šetnje po prekrasnim gorskim predjelima u okolici, ili pak zbog druženja s članovima drugih židovskih općina, a i onima iz svoje općine jer možda u svakodnevnom životu nemate za to dovoljno vremena, ili možda zbog svega toga zajedno – ovaj seminar vas neće razočarati. Jer on nudi sve to – red ozbiljnih tema, red zabave, pa malo rekreacije, puno druženja i, moram i to napomenuti, premalo vremena za sve to. No tako je i inače u životu, ne možeš imati sve!

Seminar je službeno započeo u četvrtak, 7. svibnja navečer, otvaranjem i predstavom *Freudova posljednja seansa*, nastaloj prema isto-

imenoj drami Marka St. Germaina. Marko Torjanac, osim što izvrsno utjelovljuje Freuda, također potpisuje režiju i scenografiju. Scenografija je odlično dočarala mjesto i vrijeme radnje – psihijatrijsku ordinaciju na početku Drugoga svjetskog rata, a općem dojmu doprinijela je i šminka te kostimografija koja je naglasila eleganciju protagonista. Glumci su odradili zavidan posao, dali su sebe u potpunosti i dobro dočarali dva velika uma dvadesetog stoljeća – Sigmunda Freuda, osnivača psihoanalize, ateistu, i C. S. Lewisa, poznatog pisca i profesora, preobraćenog vjernika. Tema je uvijek aktualna – sukob oko pitanja: Postoji li Bog? Bez obzira što tijekom rasprava između ova dva lika i njihovog traganja za smislom argumenti povremeno prevagnu na jednu ili drugu stranu, autor zadržava neutralnost i u konačnici je zaključak da je istina o Bogu osobna stvar svakog pojedinca i da bi svatko morao imati pravo na nju.

Petak je započeo projekcijom vrlo značajnog dokumentarnog izraelskog filma neobična naziva *Gaće i potkošulje*. Redateljica Smadar Zamir donijela je odličan prikaz situacije u Izraelu tijekom Jomkipurskog rata – naime svi muškarci tada su bili mobilizirani, a žene su na sebe preuzele sve uloge koje su bile potrebne – od obrađivanja zemlje, upravljanja traktorima, autobusima i kamionima (čak su i „taksirale“ kada su autobusne linije bile u prekidu), do rada u tvornicama, čak i u metalskoj industriji za ratne svrhe, volontiranja u bolnicama i na bojištima, pored naravno brige za djecu koja je postojala jednako kao i u mirno doba. Kombinirajući glasove političkih vođa, poput izraelske premijerke Golde Meir i egipatske prve dame Jehan Sadat, s glasovima običnih žena, kroz intiman i autentičan pristup, film prikazuje teret koji su civili nosili iza prvih linija. Izuzetan film! Ako budete imali priliku, svakako ga pogledajte!

Clive Lawton

Program se nastavio prvim predavanjem nezaobilaznog Clivea Lawtona u kojem je, između ostalog, probao odgovoriti na pitanje: Postoje li neka posebna židovska uvjerenja s kojima bi se svaki Židov trebao suočiti? Kao i uvijek, Clive nas je uveo u temu lagano, okolnim putem. Započeo je s njegova tri B – Believe, Belong i Behave (vjеровати, pripadati i ponašati se). Prema Cliveu, Židovi nisu dobri u vjerovanju, posebno u područjima koja su godinama bila pod komunizmom. U ponašanju su „onako“, neke stvari rade, neke ne: „...broje Omer, ali se nekada pogube u brojanju...“, šali se Clive. Židovi koji presele u Izrael, prema Cliveu, ponekad postanu pasivniji, opadne im trud u obilježavanju praznika, država vodi računa koji praznik dolazi, pa oni sami ne moraju. Ono u čemu su Židovi dobri je pripadanje i to je ono što je vidljivo na DOR-u, kaže Clive.

Međutim, ono što Clive ističe kao najbitnije je da svaki Židov treba barem razmišljati o vjerovanju, jer inače iz sebe isključuje židovstvo

(jewishness). Ima ponašanja koja nikako nisu židovska (jedenje svinjetine, slavljenje Božića kao Isusovog rođenja i sl.), ima onih koja su židovska (sađenje drveća za Tu Bšvat, držanje Šabata i sl.), a ima i onih koja su neutralna (npr. kićenje jelke jer je lijepa, a i da nam se djeca ne osjećaju isključeno jer svi oko njih kite jelku). One stvari koje nikako nisu židovske, njih naravno ne bismo trebali činiti. Također, ne bismo trebali razmišljati o tome postoji li Bog, to je prema Cliveu beskorisno, trebamo razmišljati što možemo učiniti ili početi činiti – ako ne držimo Šabat, možemo početi, ako ne jedemo košer, možemo krenuti s tim – prema Cliveu najvažniji „B“ je Behave, odnosno naše ponašanje, jer je to ono što ćemo prenijeti na mlađe generacije. Ako mi ne radimo ništa od onoga što bismo prema zapovijedima trebali, onda naša djeca neće ni vjerovati, ni činiti, a vrlo brzo neće ni pripadati.

U petak predvečer predavanje je održao i veleposlanik Izraela Gary Koren koji nas je upoznao s trenutnom situacijom u Izraelu i na cijelom Bliskom istoku. Situacija je kompleksna i utječe na sve židovske zajednice u svijetu tako da je predavanje izazvalo velik interes sudionika.

Subota je startala s ne baš laganom temom: *Život nakon smrti – što židovstvo kaže o tome?* Predavanje, koje je držao Clive Lawton, okupilo je pozamašan broj zainteresiranih, a predavač ih naravno nije razočarao. Predavanje je započelo jedinom pričom u Tanahu koja govori da postoji mjesto gdje mrtvi i dalje funkcioniraju. To je priča o Šaulu, koji kroz vješticu pronalazi mrtvog Samuela. Nigdje drugdje se život nakon smrti ne spominje; Židovi su tijekom vremena razvili razmišljanje o tome što se događa nakon

smrti. Nakon nečije smrti pokop se nastoji obaviti što je prije moguće i nakon toga okrećemo se prema onima koji tuguju, o njima se razmišlja, pokušava im se olakšati tuga jer je u židovstvu život ono što je primarno.

Clive dalje tvrdi da duša preminulog ide negdje, no mi ne znamo gdje. Za pokojnika izgovaramo kadish, i to 11 mjeseci, a nakon toga na svaku godišnjicu, i pomoću toga Bog zna da je ta osoba bila dobra – jer za nju netko mjesecima izgovara kadish. Ali što je s onima kojima nitko ne izgovara kadish? Što se s njima događa? Pretpostavka je da će nekada, na kraju povijesti, u dalekoj budućnosti, nakon mesijanskog doba, Bog suditi ljudima. Oni koji su bili dobri živjet će s Bogom, loši neće. Prema Cliveu, Židovi o tome ne trebaju previše razmišljati, trebaju činiti dobra djela sada, dok žive. Jer nitko ne zna što će biti poslije. Nitko se nije vratio da nam to ispriča. S izjavom: „Nikada nije loše činiti dobra djela!“, Clive je završio svoje predavanje.

Slijedila je promocija jedne izuzetno važne knjige koju je krajem prošle godine izdala Židovska općina Zagreb. Radi se o knjizi *Nezaborav(lje)na hebrejska i jidiška književnost*, autorice Laile Šprajc, koja je rezultat velikog istraživanja. U knjizi se nalaze priče i pjesme renomiranih židovskih pisaca i pjesnika koji su na hebrejskom jeziku i jidišu stvarali početkom 20. stoljeća. Knjigu su predstavili Kristian Lewis, znanstveni savjetnik na Institutu za hrvatski jezik, Filip Škiljan, znanstveni savjetnik Instituta za istraživanje migracija, Iva Karabaić, urednica knjige i Laila Šprajc, autorica.

Urednica knjige Iva Karabaić na početku predstavljanja upitala je Lailu otkuda joj ideja za istraživa-

Kristian Lewis, Filip Škiljan, Laila Šprajc i Iva Karabaić

nje tog tipa, na što je Laila odgovorila da ju je intrigirala činjenica da su djela napisana u to vrijeme vrlo brzo nakon objave bila prevedena na hrvatski – bez rječnika i bez interneta. Laila je konstatala da su u Hrvatskoj tada djelovali izvrsni prevoditelji, svojim radom negovali su i hebrejski i hrvatski jezik. To je još jedan doprinos Židova o kojem se malo govori.

Kristian Lewis naglasio je da je Laila pronašla građu, obrisala prašinu s nje i ponovo je stavila u fokus. Knjiga doprinosi kulturi čitanja i sjeća nas na ljude koji su nekada bili tu, a više ih nema. Pročitao je imena svih autora i prevoditelja, u spomen na sve njih.

Filip Škiljan istaknuo je kako je Laila odabrala zanimljive autore, no i da je izbor bio sužen zbog autorskih prava. Osvrnuo se na to kako smo mi čitajući knjigu svjesni da će zajednice o kojima čitamo biti izbrisane u Holokaustu. Prokomentirao je i kako su tekstovi potpuno razumljivi iako je jezik starinski.

Melita Kraus uključila se u raspravu i referirala na važnost ovakvih knjiga jer je jidiš potonuo u zaborav, gotovo potpuno nestao, ne govori se više, a s njim je nestalo puno više od samog jezika – nestale su šale, književnost, mnoštvo narodnih priča, recepti, što je jako tužno. Zato su ovakve knjige, koje čuvaju autore i prevoditelje od zaborava, iznimno važne, naglasila je Melita.

Predavanje s temom *Što kazujemo o sebi?* održao je rabin Luciano Moše Prelević. Tijekom predavanja rabin je kroz različite primjere iz židovske tradicije i religijske misli govorio o identitetu, vjeri i odnosu pojedinca prema zajednici. Posebno se osvrnuo na proces konverzije i važnost prihvatanja zapovijedi Tore, kao i na mjesto i autoritet rabin-ske literature, spominjući Majmonidesovu knjigu *Mišne Tora* i rasprave koje je to djelo izazvalo među rabinima. Dotaknuo se i pojedinih kabalističkih učenja o zagrobnom životu. Predavanje je sudionicima pružilo uvid u složenost židovske tradicije i otvorilo prostor

za promišljanje o načinu na koji vjera i naslijeđe oblikuju osobni i kolektivni identitet.

U nedjelju, zadnji dan seminara, Clive je održao svoje treće predavanje na ovogodišnjem DOR-u; ovoga puta govorio je o Židovima supsaharske Afrike. Clive je svoje izvrsno izlaganje započeo spominjući sve one Židove iz afričkog područja o kojima neće pričati – spomenuo je Židove u Sjevernoj Africi: Maroku, Tunis, Libiji, Alžiru i Egiptu, zatim one iz Južnoafričke republike, kao i sve one „bijele“ Židove iz drugih dijelova Afrike koji su se doselili tijekom kolonijalnog doba; spomenuo je i „crne“ Židove o kojima neće govoriti, Židove Etiopije kao posebnu skupinu te one u Gambiji, Gani, Kamerunu i Mozambiku. Iako je za sve njih rekao da mu nisu tema predavanja, ipak smo o svima njima čuli barem osnovno. Upravo to ga čini izuzetnim predavačem, uvijek ćete naučiti puno više od onoga što ste očekivali.

Tema njegovog predavanja bile su tri skupine Židova crne boje kože: oni iz Ugande, Zimbabvea i Nigerije.

Prvu skupinu čini zajednica Ugande koju je 1917. godine osnovao ugandski vojni vođa i lokalni poglavica Semei Kakungulu. Nakon kontakta s Biblijom i razočaranja u kršćanske misionare, Kakungulu je prihvatio judaizam i počeo sljediti židovske zakone. Njegovi sljedbenici nazivaju se Abayudaya (narod/ljubitelji Jude), danas postoje 22 zajednice i većina ih je oko grada Mbale u istočnoj Ugandi. Oni znaju da nisu Židovi po porijeklu, ali nedvojbeno žele biti Židovi i poštivati sve zapovijedi. Abayudaya su razvili judaizam uglavnom izolirano, bez većeg kontakta sa svjetskim

Sastav Gitanes Blondes

židovskim zajednicama. Tijekom diktature Idi Amina 1970-ih bili su progonjeni; bilo im je zabranjeno prakticirati judaizam i zajednica se jako smanjila. Nakon Aminova pada zajednica se obnovila, danas ima nekoliko tisuća članova.

Upravo Aminova diktatura i zabrana prakticiranja vjere, oblikovala je mladoga Gershom Sizomu i navela ga da se posveti očuvanju judaizma. Nakon pada diktature 1979. godine, počeo je obnavljati zajednicu i 1983. na svojoj Bar micvi proglašen je budućim rabinom. 2003. godine otišao je u SAD, konvertirao po konzervativnim običajima, postao rabin i vratio se u Ugandu kao prvi rabin supsaharske Afrike. Dugo je bio zastupnik u parlamentu, bio je prvi Židov s tom funkcijom. Zanimljivo je da je ujedno bio jedini koji je u parlament smio ući pokrivene glave, inače je to u Ugandi zabranjeno. Njegov humanitarni pristup – „ljubi bližnjega svoga“ – povećao je ugled Abayudaya u zemlji i pridonio njegovu izbornom uspjehu

2016. godine. Sizomu promiče mir i suradnju između Židova, muslimana i kršćana.

Dio zajednice Abayudaya prošao je formalne konverzije priznate od nekih američkih i izraelskih rabinskih organizacija, osobito konzervativnog judaizma. Abayudaye su poznati po neobičnom spoju afričke kulture i židovske tradicije – primjerice, židovske molitve pjevaju uz afričke ritmove i instrumente. Zanimljivo je da redovno idu u sinagoge, ali ne znaju hebrejski, ne znaju što se zapravo molitvama izgovara, ni o čemu se radi. Svejedno žele činiti sve stvari koje se od Židova očekuju. Čak su napravili tvornicu macesa da bi imali maces za Pesah.

Drugu skupinu čine pripadnici naroda Lemba, etničke zajednice ponajviše prisutne u Zimbabveu i Južnoj Africi, koja već dugo njeguje predaju o svom židovskom, odnosno bliskoistočnom podrijetlu. Prema njihovoj usmenoj tradiciji, preci su im došli iz područja današnjeg

Yemena ili šireg Bliskog istoka. Izgledaju kao Zimbabvejci, crne su boje kože, no stoljećima čuvaju običaje koji podsjećaju na judaizam i islam. Tako naprimjer nikada nisu jeli s ostalim Zimbabvejcima, ne jedu svinjetinu, obavljaju ritualno klanje životinja, obrezuju mušku djecu, paze na endogamiju (ženidbu unutar zajednice) i dr. Tek su u današnje vrijeme otkrili rabinski judaizam; imaju svoje sinagoge, a službe su im ortodoksne.

Genetska istraživanja izazvala su veliku pozornost jer je kod dijela muške populacije pronađeno da imaju genetski kod Cohanima. No to nije dokaz da su svi članovi Lemba zajednice Židovi u religijskom smislu. Nisu konvertirali na židovstvo, oni smatraju da ne trebaju jer vjeruju da su potomci Židova. Neke židovske zajednice prihvaćaju mogućnost da Lembe imaju djelomične židovske korijene, dok druge smatraju da bi za njihovo formalno priznanje bila potrebna konverzija. Vrhovni rabinat Izraela ih ne prihvaća kao Židove. Većina pripadnika naroda Lemba danas se ipak identificira prvenstveno kao kršćani afričke kulturne tradicije.

Treća skupina o kojoj je predavač govorio nalazi se u Nigeriji, ogromnoj afričkoj državi za koju se pretpostavlja da će 2050. godine imati pola milijarde stanovnika. Nigerija ima veliki broj plemena, svi pričaju različitim jezicima. Igbo pleme je treće po veličini, ima ih oko desetak milijuna, žive na području Biafre. Jedan dio njih, nekih 50 – 70 tisuća uvjereni su da su potekli od izraelskog plemena Gad, jednog od deset izgubljenih plemena Izraela. Pripadnici te skupine drže se mnogih židovskih običaja: ne jedu svinjetinu, obrezuju mušku djecu osmi dan po rođenju, idu u sinagogu dva puta dnevno, slave

S radionice izraelskog plesa

Šabat i sl. To ih je navelo da misle da su židovskog porijekla. Većina povjesničara i genetičara smatra da nema dovoljno dokaza za izravno podrijetlo Igboa od nekog konkretnog izraelskog plemena, a nema konsenzusa ni među samim članovima Igbo zajednice.

U zaključku svog predavanja Clive je istaknuo da u Africi ukupno ima oko 100 tisuća „crnih“ Židova, a 40 milijuna njih razmatra da prihvati židovske običaje. Tako da se postavlja pitanje definicije Židova uopće. Rasprava o afričkim židovskim zajednicama zato ne govori samo o prošlosti i podrijetlu, nego i o suvremenim pitanjima identiteta, pripadnosti i načina na koji zajednice oblikuju svoje mjesto u globalnom svijetu, zaključio je Clive.

Pored predavanja o kojima sam pisala, održane su još neke aktivnosti na kojima nisam bila pa o njima ne mogu niti pisati. Radi se o predavanjima *Sučelje mašina – mozak* i *Od automata do autonomije* koje

je održao Leon Altarac te o radionici *Six C's model*, koju je vodila Ana Hermanović, i *Svijest zajednice* koju je održao Saša Cvetković. Od pojedinaca koji su pak pohodili ove događaje, čula sam samo pozitivne kritike.

Osim svega navedenog, DOR je ponudio i dva odlična koncerta, potpuno različitog glazbenog izričaja. U petak nas je zabavio sastav *Gitanes Blondes* iz Münchena, pod vodstvom Marija Korunića. *Gitanes Blondes* čine petorica klasično obrazovana, višestruko nagrađivana glazbenika, koji izvode klezmer, jazz, balkanski folk i još mnoštvo drugih različitih glazbenih stilova. Sastav je pokazao iznimnu muzikalnost i uigranost – ostavili su snažan dojam na publiku koja ih je ispratila ovacijama.

U subotu je nastupio sastav *Black Hues* kojeg predvodi Robert Krkač, bivši član mnogih poznatih hrvatskih bendova, kao što su Film, Drugi način, Funky Town i dr. Tijekom koncerta priključio im se i

Ervin Baučić, član ansambala kazališta Komedija, pjevač izuzetnih glasovnih mogućnosti, koji je potpuno očarao sve prisutne. Posebno nas je razveselio Shlomo Shadmon iz *Netaima*, koji je s grupom *Black Hues* otpjevao pjesmu *Stand by me* i otkrio nam svoje izvanredne vokalne sposobnosti. Nismo ni bili svjesni koliko se talenata skriva u ovom nasmijanom mladiću, koji svojom vedrinom i pozitivnom energijom obasjava svaki prostor u koji zakorači. Uzvici „Hoćemo još!“ koje smo čuli nakon koncerta najbolje su svjedočili o tome koliko je publika uživala u izvedbi *Black Huesa* i prijatelja.

Osim svih navedenih programa, sudionici seminara su svakog popodneva mogli uživati u mnogobrojnim sportskim sadržajima te u izraelskom plesu s Andreom Cvetković i Nives Beissmann, a također su se svako jutro mogli razgibati s Andrejom Mustač.

Za djecu je, kao i obično, bio organiziran zanimljivi program tijekom cijelog dana, a našim madrimima pomogli su Ofri i (već spomenuti) Shlomo, izaslanici organizacije *Netaim*, koji su samo zbog DOR-a doputovali čak iz Izraela.

Na seminaru je, naravno, obilježen i Šabat; Kabalat Šabat vodio je rabin Luciano Moše Prelević, a Havdala službu Clive Lawton.

Aktivnosti nije nedostajalo, program je bio raznolik i sadržajan, a sudionicima je preostalo samo dobro organizirati vrijeme kako bi uspjeli popratiti što više zanimljivih predavanja i događanja. Dani su prošli brzo, ostavljajući nam lijepe uspomene i veselo iščekivanje sljedećeg DOR-a.

Nives Beissmann

Sjećanje koje povezuje generacije

Rabin Luciano Moše Prelević na đakovačkom židovskom groblju

Na Židovskom groblju u Đakovu održana je tradicionalna komemoracija u spomen na žrtve sabirnog logora koji je u gradu djelovao od prosinca 1941. do srpnja 1942. godine. U logoru je bilo zatočeno gotovo dvije tisuće židovskih žena, djece i starijih osoba, najviše njih iz Bosne i Hercegovine, a 566 od njih u Đakovu je izgubilo život. Pokopani su na đakovačkom Židovskom groblju, koje je po sačuvanim podacima o žrtvama jedinstveno.

Komemoraciju je organizirala Židovska općina Osijek, a uz predstavnike židovskih općina iz Hrvatske sudjelovali su i gosti iz Sarajeva, Doboja, Beograda, Novog Sada, Sombora, Zrenjanina, Zagreba i drugih gradova. Bili su prisutni čak i gosti iz Izraela. Okupljene su, uz predsjednika Židovske općine Osijek Damira Lajoša, gradonačelnika Đakova Marina Mandarića te predsjednika Koordinacije židovskih općina u Republici Hrvatskoj dr. Ognjena Krausa, pozdravili i predstavnici

židovskih općina koje su sudjelovale na komemoraciji. Molitvu je predvodio glavni rabin Hrvatske Luciano Moše Prelević, a u ime Đakovačko-osječke nadbiskupije sudjelovao je izaslanik nadbiskupa Đure Hranića, vlč. Ivan Benaković.

Među sadržajima koji su obilježili ovogodišnju komemoraciju posebno se istaknuo projekt učenika Osnovne škole „Vladimir Nazor“ i Gimnazije A. G. Matoša iz Đakova, koji su tijekom školske godine, pod vodstvom profesorica Mire Racić i Ines Jančule, proveli projekt *Bjankina priča – sjećanje koje nas uči*. Kroz životnu priču Bjanke Auslender, rođene Levi, istraživali su povijest Holokausta i logora u Đakovu te svoje spoznaje pretočili u slikovnicu i kratki film, pokazujući kako se kultura sjećanja može približiti mladim generacijama.

U jednom od najdirljivijih trenutaka komemoracije Nives Beissmann pročitala je divan tekst koji su napisale profesorice Mira Racić i Ines Jančula. Kroz priču o Bjanki Auslender, djevojčici koja je preži-

vjela logor Đakovo, tekst je podsjetio na tragediju njezine obitelji i na sudbine svih nevinih ljudi čija su imena zauvijek povezana s ovim mjestom.

Posebno emotivnim riječima okupljenima se obratila i Vera Auslender Ujević, Bjankina kći. Govoreći o životu svoje majke, njezinu stradanju i snazi da nakon svega proživljenoga svjedoči istinu, Vera je dirnula sve nazočne i podsjetila koliko su osobna svjedočanstva važna za očuvanje sjećanja na Holokaust i njegove žrtve.

Nakon molitve i polaganja vijenaca na Židovskom groblju, sudionici komemoracije odali su počast žrtvama i kod spomen-obilježja u Nazorovoj ulici, na mjestu nekadašnjeg sabirnog logora.

Komemoraciju je obilježio i jedan dirljiv susret. Naša članica Mira Bakić na groblju je, sasvim neočekivano, upoznala svoju rođakinju iz Izraela koju dotad nije poznavala. Došavši do obiteljskog groba, primijetila je svježe položeno cvijeće te se raspitala tko ga je donio. Tako je upoznala svoju rođakinju, a njihov prvi susret upravo na mjestu obiteljskog sjećanja bio je još jedan od posebno emotivnih trenutaka ovogodišnje komemoracije.

Po završetku komemoracije sudionici su se okupili na zajedničkom ručku, koji je bio prigoda za susrete, razgovore i nastavak njegovanja prijateljstva među predstavnicima židovskih zajednica i svim sudionicima obilježavanja.

Željko Beissmann

Bjankina priča: od svjedočanstva do učionice

Biranje ilustracija za slikovnicu

Učenici na Židovskom groblju u Đakovu

Poučavanje o Holokaustu pred nastavnike često postavlja pitanje kako učenicima približiti događaje koji su vremenski udaljeni, ali istodobno i dalje snažno oblikuju suvremeni svijet. Brojevi žrtava, povijesne činjenice i kronologija važni su za razumijevanje povijesti, no učenici najčešće najdublje razumiju prošlost onda kada se susretnu s konkretnom ljudskom sudbinom.

Upravo zato je osobna priča Bjanke Auslender rođene Levi, preživjele zatočenice đakovačkog logora, postala središte projekta *Bjankina priča – sjećanje koje nas uči*, koji su tijekom školske godine 2025./2026. zajednički provodili učenici Osnovne škole „Vladimir Nazor“ i Gimnazije A. G. Matoša u Đakovu. Projekt je financijski podržao The Olga Lengyel Institute for Holocaust Studies and Human Rights (TOLI) iz New Yorka. Obuhvatio je nastavu povijesti, građanskog odgoja, jezika, umjetnosti i medijske kulture, povezujući ih kroz istraživanje, kreativni rad i javno predstavljanje rezultata.

Sudbina Bjanke Levi Auslender zorno pokazuje razmjere tragedije koju je Holokaust donio jednoj obitelji. Rođena 1929. godine u Sarajevu, odrasla je u brojnoj sefardskoj obitelji ispunjenoj toplinom, tradicijom i snažnim osjećajem zajedništva.

Nakon uspostave Nezavisne Države Hrvatske njezin otac Izidor i djed Avram odvedeni su u logor Jasenovac, gdje su ubijeni. U jesen 1941. Bjanka, njezina mlađa sestra Sarina, majka Flora i baka Sara deportirane su u sabirni logor Đakovo. Početkom 1942. godine Bjanka i Sarina spašene su iz logora u akciji koju je organizirala Židovska općina Osijek te su smještene u židovske obitelji u Osijeku. Bio je to posljednji put da su vidjele majku.

Flora i Sara umrle su u logoru od posljedica tifusa, dok je Sarina nekoliko mjeseci kasnije deportirana preko sabirnog logora u Tenji u Auschwitz, odakle se nikada nije vratila. Unatoč gubitku gotovo cijele obitelji, Bjanka je preživjela

ratni put koji ju je vodio preko Mostara, Lopuda i Raba do oslobođenja, a nakon rata izgradila je novi život u Zagrebu. Svoje je iskustvo sažela riječima da je, unatoč svemu što je proživjela, ostala „dijete sreće“.

Projekt je započeo radionicama posvećenima Holokaustu, antisemitizmu i ljudskim pravima. Cilj nije bio samo upoznati učenike s povijesnim činjenicama nego ih potaknuti na promišljanje o tome kako se diskriminacija i kršenje ljudskih prava razvijaju postupno te kako društvo može postati ravnodušno prema nepravdi.

Kao središnji izvor korišteno je svjedočanstvo Bjanke Levi, djevojčice iz Sarajeva koja je tijekom Drugoga svjetskog rata zajedno s majkom, bakom i mlađom sestrom bila zatočena u sabirnom logoru u Đakovu. Kroz njezinu životnu priču učenici su upoznawali širi povijesni kontekst Holokausta, ali i univerzalna pitanja ljudskog dostojanstva, empatije i odgovornosti.

Bjanka i majka Flora

Takav pristup omogućio je učenicima da povijest ne promatraju kao niz udaljenih događaja nego kao iskustvo stvarnih ljudi čije su sudbine bile obilježene ratom, progonom i gubitkom.

Tijekom istraživačke faze učenici su proučavali Bjankina svjedočanstva, povijesnu literaturu i fotografije koje je ustupila njezina kći Vera. Učenici osnovne škole usmjerili su se na biografski dio priče, dok su gimnazijalci istraživali povijesne okolnosti, mehanizme progona i kršenja ljudskih prava tijekom Drugoga svjetskog rata.

Posebno vrijednim pokazalo se povezivanje nacionalne i europske povijesti s lokalnim prostorom. Gimnazijalci su sudjelovali na predavanju povjesničara Grge Grbešića i Pere Šole o sabirnim logorima u Đakovu i Tenji, pri čemu su dobili dublji uvid u sudbinu židovskih žena i djece te povijest logora koji se nalazio upravo u njihovu gradu.

Kako bi učenici razvili vještine rada s izvorima, tijekom radionica

analizirali su fotografije, uspoređivali različite vrste povijesnih izvora te raspravljali o njihovoj vjerodostojnosti i značenju. Poseban naglasak stavljen je na razumijevanje osobnog svjedočanstva kao povijesnog izvora koji istodobno prenosi činjenice i iskustvo.

Važan dio projekta bio je posjet prostoru nekadašnjeg đakovačkog logora i židovskom groblju u Đakovu. Nastava izvan učionice učenicima je omogućila neposredan susret s prostorima koji čuvaju sjećanje na žrtve Holokausta.

Tijekom posjeta učenici su promatrali spomeničku baštinu, razgovarali o kulturi sjećanja te promišljali o važnosti očuvanja povijesnih mjesta. Mnogi su upravo tada prvi put osvijestili da se tragedija o kojoj uče nije dogodila negdje daleko, nego u njihovoj neposrednoj okolini.

Takvi oblici iskustvenog učenja pokazali su se posebno vrijednima jer omogućuju povezivanje znanja, emocija i osobnog doživljaja prostora.

Bjanka kao četverogodišnja djevojčica

Nakon istraživačke faze učenici osnovne škole započeli su stvaranje slikovnice *Bjankina priča*. Najprije su pažljivo analizirali Bjankino svjedočanstvo i izdvajali ključne trenutke njezina života, a zatim su ih pretvarali u kratke tekstove prilagođene formi slikovnice.

Istodobno su nastajale ilustracije koje su vizualno pratile priču. Učenici su promišljali kako prikazati teške povijesne teme na način primjeren njihovoj dobi, a pritom sačuvati autentičnost i dostojanstvo priče.

Tijekom rada razvijali su vještine sažimanja informacija, kreativnog pisanja, likovnog izražavanja i timske suradnje. Završni rezultat bila je tiskana slikovnica koju su učenici s ponosom predstavili javnosti.

Paralelno sa stvaranjem slikovnice gimnazijalci su radili na scenariju i produkciji kratkog filma temeljenog na autentičnom i potresnom Bjankinu svjedočanstvu o stradanju i preživljavanju.

Slikovnica Bjankina priča

Posebna pažnja posvećena je metodološkim preporukama za poučavanje o Holokaustu, s naglaskom na odgovoran i primjeren pristup temi. Umjesto igranih rekonstrukcija i preuzimanja uloga žrtava, učenici su koristili simboličku svjetla, sjene, prostora, predmeta i pokreta kako bi prenijeli emocije i poruke svjedočanstva. Na taj su način izbjegnuti pojednostavljeni prikazi povijesnih događaja, a naglasak je ostao na iskustvu, sjećanju i promišljanju.

Film je učenicima omogućio razvoj digitalnih i medijskih kompetencija, ali i razumijevanje načina na koji audiovizualni sadržaji mogu služiti očuvanju povijesnog pamćenja.

Jedna od posebno uspješnih aktivnosti bila je izrada i korištenje radnih listića temeljenih na Bjankinu svjedočanstvu. Učenici su u skupinama analizirali tekst, izdvojali ključne informacije, prepoznávali emocije i raspravljali o pitanjima ljudskih prava.

Takav oblik rada poticao je aktivno čitanje, argumentiranu raspravu i razvoj empatije. Učenici nisu bili tek puki primatelji informacija nego aktivni istraživači koji su samostalno dolazili do zaključaka o značenju svjedočanstva i njegovoj povezanosti sa suvremenim društvom.

Posebno su ih potaknula pitanja o tome kako nastaju predrasude, zašto ljudi ponekad šute pred nepravdom i kakvu odgovornost pojedinac ima u zaštiti ljudskih prava.

Jedna od najvećih vrijednosti projekta bila je suradnja učenika osnovne i srednje škole. Zajednički posjeti, radionice i javna predstavljanja omogućili su međusobno učenje, razmjenu iskustava i razvoj komunikacijskih vještina.

Stariji učenici često su preuzimali mentorsku ulogu, dok su mlađi doprinosili kreativnošću i novim idejama. Takav oblik suradnje pokazao je kako projekti mogu povezivati različite generacije učenika oko zajedničkog cilja.

Završni rezultati projekta predstavljeni su tijekom svibnja 2026. godine u OŠ „Vladimir Nazor“ i Gimnaziji A. G. Matoša. Učenici su javnosti predstavili slikovnicu i film te tako postali aktivni sudionici očuvanja kulture sjećanja u svojoj zajednici.

Posebno su vrijedne bile reakcije učenika koji su tijekom refleksija isticali da su prvi put istinski razumjeli duboku ljudsku dimenziju Holokausta. Mnogi su naglašavali kako ih je upravo Bjankina priča potaknula na razmišljanje o važnosti solidarnosti, pomoći drugima i zaštite ljudskih prava u svakodnevnom životu.

Projekt *Bjankina priča – sjećanje koje nas uči* pokazao je koliko osobne priče mogu biti snažan alat u nastavi povijesti. Kroz istraživanje, kreativno izražavanje, rad s povijesnim izvorima i javno predstavljanje rezultata učenici su razvijali povijesna znanja, ali i empatiju, odgovornost te svijest o izuzetnoj važnosti zaštite ljudskog dostojanstva.

U vremenu kada je sve manje živih svjedoka Holokausta, ovakvi projekti postaju važan način očuvanja sjećanja i prijenosa iskustava novim generacijama. Oni učenicima omogućuju da prošlost ne promatraju kao skup činjenica koje treba zapamtiti, nego kao iskustvo iz kojeg mogu učiti kako bi postali odgovorni i aktivni građani suvremenog društva.

Jer upravo je to jedna od najvažnijih zadaća nastave povijesti – pomoći učenicima razumjeti prošlost kako bi odgovornije oblikovali budućnost.

*Mira Racić
Ines Jančula*

Novi kameni spoticanja u Osijeku

U našem gradu 25. lipnja 2026. godine postavljeno je sedam novih kamena spoticanja na četiri lokacije. Prvi kamen spoticanja (Stolpersteine) u Osijeku postavljen je u rujnu 2024. godine u znak sjećanja na Alfreda Fischera; ovoga puta postavljeni su za Belu, Karla, Julija, Editu i Vilima Hermanna, te za Aleksandra Auferbera i Aleksu Saloma.

Na samom početku prisutnima se obratio predsjednik Židovske općine Osijek Damir Lajoš koji je naglasio: „Postavljanje kamena spoticanja ima dvostruku korist; osim obilježavanja posljednjeg mjesta na kojem su te osobe živjele prije prisilne deportacije pomaže nam, a to je koncept naše vjere, da pamtimmo imena i svjedočimo pravednosti tih ljudi. Pogublјivanje u Drugom svjetskom ratu bilo je toliko masovno da su se ta imena počela gubiti, zbog čega smo vrlo zahvalni svima koji nam pomažu u toj zadaći. Ovo je prikladan način da se zabilježe imena tih ljudi koji su stradali na poznatim i nepoznatim mjestima, u logorima ili na putu u logore, da se njihovi životi zapamte.“

Prisutne je, kao izaslanik gradonačelnika Ivana Radića, pozdravio pročelnik Upravnog odjela za društvene djelatnosti Josip Jukić koji je istaknuo važnost postavljanja kamena spoticanja u našem gradu, kao i diljem Europe.

Mario Zbiljski, hrvatski glazbenik, tamburaš i glazbeni pedagog izveo je na bisernici kompoziciju iz filma *Schindlerova lista*, a poznata osječka glumica Anita Schmidt čitala je tekstove iz knjige *Jučerašnji*

svijet autora Stefana Zweiga.

Posebno emotivan govor održao je Vilim Herman, pravnik, profesor, političar i židovski aktivist govoreći o članovima svoje obitelji koji su živjeli u Tijardovićevoj ulici u Donjem gradu. Odvedeni su 15.8.1942. godine u Auschwitz, gdje su 22.8.1942. godine ubijeni.

„Obitelj Hermann bila je među osnivačima prve štedionice i prve šećerane. Činili su dobra djela, ona koja našoj savjesti daju mir i koja poručuju: Čini dobrotu!“, naglasio je Herman i nastavio: „Bela Hermann, moj djed, još kao mlad čovjek bio je u organizacijskom odboru izgradnje donjogradske sinagoge. U ulici Zmaj Jove Jovanovića bile su prostorije Židovske općine Donji grad, što je za mnoge iznenađenje, no Donji grad imao je brojnu židovsku zajednicu, čiji je prvi i jedini predsjednik bio Bela Hermann.“

„Hermann i su bili aktivni u društvenoj zajednici, sve dok se nije dogodio strašan prasak povijesti, a njihove i sudbine svih drugih Židova slile se u jednu maticu u kojoj je, bez patetike, postojala samo smrt“, rekao je Vilim Herman koji se osvrnuo i na „dvostruke konotacije“. „Neki se cere u lice povijesti govoreći da dobro nije dobro, da lijepo nije lijepo, da pravedno nije pravedno, ali ove lijepe, poštene duše ne dopuštaju da se cere lažnim dvostrukostima, tim takozvanim konotacijama. Konotacija je samo jedna: da je dobro dobro, pravedno pravedno, lijepo lijepo, humanost humanost, solidarnost solidarnost i kada smo ovako okupljeni, koliko god da nas je malo ili puno, mi se

smiješimo povijesti koja je dostojanstvena, a cerekalima poručujemo: idite sa svojim konotacijama pa konotirajte!“, završio je svoje obraćanje Herman.

Boris Lichtenthal tajnik Židovske općine Osijek ispričao je priču o najmlađoj žrtvi za koju je postavljen kamen spoticanja, priču o Aleksi Salomu čiji život je prekinut u djetinjstvu. Borisova baka, Marija Lichtenthal, koja je bila njemačkog podrijetla, godinu dana čuvala je malenog Aleksu. Igrao se s njenim sinom, lijepo su se slagali sve dok ih netko od susjeda nije prijavio ustaškom redarstvu. Nakon toga Aleksa je odveden i gubi mu se svaki trag.

Biljana Majnik ex Papo pročitala je tekst Hrvoja Volnera o Aleksandru Auferberu rođenom 1882. godine, koji je 1942. godine ubijen u Auschwitzu. Prije rata bio je vlasnik tvornice četaka *Siva* i sudjelovao je u industrijskom razvoju Osijeka. Iako su činili relativno malen udio stanovništva, osječki Židovi predstavljali su jednu od najvažnijih gospodarskih i društvenih skupina u razvoju grada od druge polovice 19. stoljeća do Drugog svjetskog rata. Holokaust je doveo do gotovo potpunog uništenja zajednice koja je desetljećima sudjelovala u oblikovanju, gospodarskog, kulturnog i javnog života Osijeka.

Naš rabin Luciano Moše Prelević izgovorio je molitve uz asistenciju glumice Anite Schmidt koja je u nekoliko navrata glasno ponovila imena onih za koje su ovom prilikom postavljeni kameni spoticanja.

S postavljanja kamena spoticanja u Osijeku

Prisutnima se obratila i Sandra Prlenda, viša stručna suradnica za programe iz Centra za promicanje tolerancije i očuvanje sjećanja na Holokaust Zagreb, koja je prisutne pozdravila ispred Centra i u ime ravnateljice Nataše Popović. Centar od 2020. godine provodi program polaganja kamena spoticanja u Zagrebu, gdje ih je do sada postavljeno 112 u suradnji sa zajednicama i udrugama te na prijedlog građana, a daje podršku inicijativama i u drugim hrvatskim gradovima.

Prlenda je zahvalila Gradu Osijeku na uspješnoj suradnji, susretljivosti i pomoći koja je pružena u svim fazama i koracima koji su doveli do današnje svečanosti. Stručna tijela Grada Osijeka prepoznala su iznimnu kulturnu i memorijalnu vrijednost ovog programa koji je prijavljen na Javni poziv za predlaganje programa javnih potreba u kulturi Grada Osijeka za 2025. godinu te su odobrila sufinanciranje programa. Upravni odjel za prostorno uređenje, graditeljstvo i zaštitu okoliša dao je suglasnost za postavljanje ovih

važnih spomen obilježja, dok su gradske službe omogućile i njihovo fizičko postavljanje.

Zahvalila se i obitelji Herman na velikodušnom povjerenju i sdačnosti koja je pratila cijeli proces, kao i predstavnicima Židovske općine Osijek na otvorenosti, brzom i nesebičnoj podršci i prijateljskoj suradnji.

Istakla je da kamene spoticanja žele postaviti potomci i rođaci stradalih – bilo da je riječ o prvoj ili drugoj generaciji preživjelih (djeca, nećaci ili unuci), koji su u starijim godinama i osjećaju snažan unutarnji poriv da iza sebe ostave još jedan opipljiv trag postojanja generacije koja je desetkovana i koja je podnijela nezamislive žrtve. Za postavljanje kamena spoticanja zainteresirani su i prauunci – generacija mladih koja je znanje o precima stradalima prije više od 80 godina naslijedila kroz obiteljsku predaju. Kamenima spoticanja žele objaviti svijetu da se nepravda i užas prerađeno prekinutih života ne smije zaboraviti.

Nove generacije nastavnika žele uključiti kamene spoticanja i memorijalni rad u odgoj i obrazovanje svojih učenika, svjesni kako izgrađena kritička građanska svijest i aktivno pristajanje uz vrijednosti slobode i ravnopravnosti, nepristajanje na politike isključivanja i diskriminacije nemaju i ne smiju imati alternativu. Ujedno je to čin građanskog otpora prema povijesnom revizionizmu i ublažavanju užasa ustaške i nacističke ideologije i prakse.

Nakon obraćanja prisutnih, članica ŽOO iz Donjeg Miholjca Mira Bakić, rođena Ehrlich, pored svakog kamena spoticanja stavila je ruže i kamenčić plave boje s Davidovom zvijezdom kako bi im odala počast.

Zainteresirani su odšetali do sinagoge smještene na kraju ulice, u koju su nekada, prije Holokausta, dolazili brojni članovi Židovske općine. Zahvaljujući ljubaznosti pastora Evanđeoske pentekostne crkve Damira Špoljarića, sinagoga je bila otvorena pa su posjetitelji imali priliku razgledati i njezinu unutrašnjost. Mnogi od prisutnih nikada prije nisu imali tu priliku.

Na kraju su svi sudionici ovog događaja u organizaciji Židovske općine Osijek pozvani na ručak u restoran *Kod Javora* gdje se razgovaralo o ovoj hvale vrijednoj inicijativi.

Nije nas bilo puno, ali osjećala se povezanost među prisutnima i dirnutost onim što se u Drugom svjetskom ratu dogodilo našim sugrađanima, progonjenima i ubijenima samo zbog svoje vjere i podrijetla.

Biljana Majnik ex Papo

Izložba o Lei Deutsch u OŠ “Mladost”

U OŠ “Mladost” Osijek u četvrtak, 21. svibnja 2026., u 11 sati, u sklopu programa Dana škole, svečano je otvorena izložba *Između slave i zaborava – Lea Deutsch, čudo od djeteta i žrtva Holokausta* autora dr. sc. Damira Agičića i dr. sc. Martine Bitunjac.

Na otvorenju izložbe nazočnim učenicima viših razreda i nastavnicima škole obratili su se ravnateljica škole Nikolina Mandić Gregić, viši savjetnik iz povijesti Hrvoje Knežević, dopredsjednica Židovske općine Osijek Karin Ratković i učiteljica povijesti Jasna Jakopović, organizatorica programa. Program su glazbenim nastupima, pod vodstvom učiteljice Ivane Adamček, obogatili učenici škole. Šimun Kečkeš (6. b) otpjevao je *Hallelujah* Leonarda Cohena, Ema Jurić (7. c) na klaviru je izvela *Impromptu*, op. 9, Dore Pejačević, a Nikol Kapetanović (7. b) na violini *Nokturn* Frédérica Chopina. Program je vodila Klara Musulin (6. b).

Posebna vrijednost otvorenja bila je mogućnost da učenici iz prve ruke čuju o životu Lee Deutsch i nastanku izložbe od jednoga od njezinih autora, dr. sc. Damira Agičića. Govoreći o istraživanju Leina života, istaknuo je zanimljiv detalj na koji je naišao u arhivskoj građi – vlastoručno napisano prezime Dajč, zapisano onako kako se izgovaralo. Naime, obitelj Deutsch bila je židovskog podrijetla iz Mađarske, gdje je takav izgovor prezimena bio uobičajen.

Lea Deutsch bila je talentirana židovsko-hrvatska dječja glumica rođena 1927. godine. Svoje

prve glumačke korake ostvarila je s pet godina i bila je najmlađa glumica na daskama Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu. U metropoli je rođena i odrastala: s majkom Ivkom, kućanicom, velikom ljubiteljicom umjetnosti i kazališta, ocem Stjepanom, odvjetnikom, te mlađim bratom Aleksandrom. Kako je majka njegovala ljubav prema umjetnosti, njihov obiteljski dom u Gundulićevoj ulici u Zagrebu često je bio mjesto susreta umjetnika i kazališnih glumaca. Zahvaljujući ocu Stjepanu, strastvenom fotografu, ostale su zabilježene mnoge zgode i uspomene iz Leina života.

Lea je odrastala u dinamičnom međuratnom razdoblju kada je Zagreb bio važno kulturno središte tadašnje Kraljevine Jugoslavije, a poslije glavni grad Banovine Hrvatske. Majka Ivka često je Lea vodila u kazalište gdje je njezin iznimni talent za glumu brzo prepoznat. Lea je ubrzo postala članicom umjetničke skupine *Dječje carstvo* pod vodstvom Josipa Dečija i Mladena Širole. Uz glumu, Lea je pohađala sate plesa i pjevanja. Zbog iznimnog talenta počeli su je nazivati pravim čudom od djeteta, a novinari su je počeli uspoređivati s tada popularnom američkom dječjom glumicom Shirley Temple. Pomno se pripremala za svaku svoju ulogu, pažljivo proučavajući karakter svojih likova koje je htjela vjerno utjeloviti. Briljirala je u raznim ulogama, kako djevojčica tako i dječaka. Koliko je bila slavna i popularna govori i činjenica da su se djela, poput operete *Čudo od djeteta* Tita Strozzijsa, pisala posebno i namjenski samo za nju.

Brojne predstave Leu su odvele u mnoge gradove tadašnje Kraljevine Jugoslavije u kojima je dočekivana kao prava zvijezda. Postala je miljenica publike i medija, često je davala intervjue za tadašnje novine poput *Ženskog lista*, *Jutarnjeg lista* i *Novosti*. Obožavatelji su je prepoznavali na ulicama Zagreba te nerijetko nazivali po imenima likova koje je glumila, primjerice lika Točkice u predstavi *Tonček i Točkica*. Velika popularnost i talent otvorila su Lei vrata međunarodnih kazališta. Lea je dobila ponudu da svoju karijeru nastavi u Parizu ili Tel Avivu, što su Leini roditelji odbili, smatrajući da Lein život pripada Zagrebu, gdje je cijela njezina obitelj i svi prijatelji.

Lein život u potpunosti se promijenio uspostavljanjem Nezavisne Države Hrvatske u proljeće 1941. godine. Donošenjem rasnih zakona Lei je zabranjen nastavak školovanja kao i bavljenje glumom, čak i sam ulazak u kazalište. Lea je svoj posljednji nastup u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu ostvarila u ožujku 1941. godine u komadu *Živa šahovska igra*.

Leina obitelj započela je borbu za preživljavanje. U nadi da će ju ustaške vlasti pomilovati, Lea je primila katoličanstvo. Pokušala se obratiti ustaškim vlastima pišući zamolbu koju su podržale i potpisale mnoge poznate osobe iz svijeta kazališta, kao skladatelj Jakov Gotovac. U teškim trenucima obitelj je donijela odluku da se otac Stjepan privremeno skloni. Zahvaljujući prijatelju liječniku, sakrio se u jednoj zagrebačkoj bolnici. Ova odluka

spasila mu je život. Ostatak obitelji nije uspio preživjeti. Majka Ivka, Lea i brat Aleksander deportirani su u svibnju 1943. godine u koncentracijski logor Auschwitz.

Leina slava brzo je zaboravljena. Mlada kazališna diva tek je u posljednjih 10-ak godina ponovno otkrivena. O njezinom životu i tragičnoj sudbini napisane su dvije knjige i snimljen igrani film. Na temelju knjige Martine Bitunjac *Lea Deutsch – dijete glume, glazbe i plesa* nastala je i ova putujuća izložba. Sjećanje na Leu trajno je obilježeno 1. listopada 2020., kada je u njezin spomen, ispred kuće obitelji Deutsch u Gundulićevoj ulici 29 u rodnom Zagrebu, postavljen prvi zagrebački kamen spoticanja, čuvajući uspomenu na njezin neizbrisiv trag.

Tijekom gostovanja izložbe u školi, s učenicima je na nastavi Povijesti (učiteljica Jasna Jakopović), Njemačkog (učiteljica Renata Borovac) i Engleskog jezika (učiteljica Marijeta Kvetek) napravljena i analiza njenih trojezičnih tekstova i povijesnih materijala.

Izložba je ujedno potaknula suradnju s II. gimnazijom Osijek, čiji su je učenici 1. d razreda posjetili u pratnji profesorice hrvatskoga jezika Kristine Bajus te profesora povijesti Tatjane Blagojević i Antonija Stuhlija. Tom su prilikom zahvalili učiteljici Jasni Jakopović na stručnom vodstvu, uspostavljenoj suradnji i prilici za zajedničko očuvanje sjećanja na žrtve Holokausta te odgoj mladih u duhu poštovanja vrijednosti i dostojanstva svakoga čovjeka.

U samo devet godina umjetničkog rada Lea je stvorila nešto impresivno i zadivljujuće. Njezina prerano prekinuta životna priča ostaje nam trajna opomena da mržnja nikada ne smije nadvladati čovječnost, stoga upravo ovakvim programima kod naših učenika razvijamo kulturu sjećanja te ih učimo koliko su tolerancija i uvažavanje važni za izgradnju pozitivnih međuljudskih odnosa. Cijeli program popratili su mediji; pomoću QR koda možete pogledati prilog Osječke TV.

Jasna Jakopović
Marijeta Kvetek

Šavuot: blagdan objave, učenja i odgovornosti

Šavuot u ljubljanskoj liberalnoj zajednici

Šavuot je jedan od triju hodočasničkih blagdana židovskog kalendara, ali istodobno i blagdan koji se ne može promatrati samo kao sjećanje na prošlost. U židovskoj svijesti Šavuot je blagdan darivanja Tore na gori Sinaj, blagdan objave, učenja, zajednice i odgovornosti. Ako Pesah govori o putu iz ropstva u slobodu, Šavuot postavlja sljedeće, jednako važno pitanje: „Što ćemo s tom slobodom učiniti?“

U tom smislu Šavuot nije samo povijesni blagdan, nego duhovni i etički izazov. Podsjeća nas da sloboda sama po sebi još nije cilj. Sloboda treba sadržaj, smjer, savez i odgovornost. Izraelci su na Pesah bili oslobođeni iz Egipta, a na Sinaju su primili zadaću: oblikovati zajednicu utemeljenu na pravednosti, dostojanstvu, suosjećanju, učenju i savezu.

Tora zato u židovskoj tradiciji nije samo knjiga zakona ili sjećanje na davnu objavu. Ona je živi

razgovor među generacijama. To je tekst koji se čita, tumači, propituje, komentira i ponovno otkriva. Svaka generacija stoji pred Sinajem na svoj način. Svaka mora iznova čuti pitanje što znači živjeti odgovorno – prema Bogu, prema čovjeku, prema zajednici i prema svijetu.

Rabin lord Jonathan Sacks zapisao je da je “židovstvo neobično po tome što su gotovo svi njegovi kanonski tekstovi prožeti raspravama”. Abraham, Mojsije, Jeremija i Job u Svetom pismu razgovaraju, pitaju, čak se i prepiru s Bogom; rabini u midrašu, Mišni i Talmudu nastavljaju tu tradiciju rasprave, traganja i višeglasja. Upravo je ta kultura pitanja jedna od najdubljih značajki židovstva: vjera nije odricanje od mišljenja, nego poziv na učenje.

Šavuot nas zato ne poziva na slijepu sigurnost, nego na slušanje. Na proučavanje. Na dijalog. Na to da u tekstu ne tražimo samo odgo-

vore, nego i pitanja koja nas mogu promijeniti. U židovskoj tradiciji učenje nikada nije bilo privatni luksuz, nego sveta zadaća. Znanje je bilo način preživljavanja, način očuvanja identiteta i način oblikovanja pravednijeg društva.

Rabin Sacks u jednom je svojem razmišljanju naglasio i da je židovstvo prije svega religija odnosa: “Židovstvo govori o odnosima. Grci su pitali: Što postoji? Židovi su pitali: Kakav je odnos između stvari koje postoje?” Ta misao posebno naglašava i dublje značenje Šavuota. Sinaj nije samo trenutak objave između Boga i pojedinca, nego događaj zajednice. Tora je dana narodu, zajednici koja svoj život mora urediti tako da u njemu bude mjesta za pravednost, solidarnost i odgovornost.

Upravo je zato Šavuot važan i za suvremeni svijet. Živimo u vremenu u kojem ima mnogo informacija, ali često premalo mudrosti; u kojem su riječi glasne, a slušanje rijetko; u kojem se zajednice brzo raspadaju, dok ljudi istodobno čeznu za pripadanjem. Šavuot nas podsjeća da zajednica nije samo slučajna skupina ljudi koja stoji u istom prostoru. Zajednica nastaje ondje gdje ljudi dijele sjećanje, odgovornost, priču i budućnost te međusobno grade povjerenje.

I običaji blagdana govore svojim jezikom. Na Šavuot je u mnogim židovskim zajednicama običaj jesti mliječna jela. Tumačenja tog običaja su različita: neka ga povezuju sa slikom zemlje “u kojoj teku mlijeko i med”, druga s nježnošću Tore, koja hrani čovjeka kao što mlijeko hrani

dijete. U svakom slučaju, blagdanski stol nije samo kulinarski dodatak, nego dio iskustva zajednice. Obred, učenje, pjesma, razgovor i hrana zajedno stvaraju prostor u kojem se tradicija ne čuva kao muzejski predmet, nego kao živi život.

U Ljubljani je, u slovenskoj židovskoj zajednici, ove godine Šavuot obilježen 21. svibnja. Večer je započela obredom u sinagogi, u mirnom i svečanom ozračju koje je prisutne povezalo s tradicijom, ali i međusobno. Takvi su trenuci dragocjeni upravo zato što pokazuju da židovski život u Sloveniji nije samo povijest, nego i sadašnjost: molitva, susret, učenje, gostoljubivost i zajednica.

Nakon obreda uslijedilo je blagdansko druženje uz mliječna jela, kako i priliči Šavuotu. Sophya nam je pripremila svoje kulinarske

specijalitete: dairy kibinaj, male krimčacke pite s lukom, krumpirom, svježim sirom i peršinom, te dvije vrste poljskog sernika, s vanilijom i limunovom koricom. Na stolu su bile i svježije jagode i vino. Hrana je večeri dodala domaću toplinu, srdačnost i onu jednostavnu radost bez koje nijedan blagdan nije potpun.

Posebna radost bila je prisutnost gostiju iz Sjedinjenih Američkih Država, koji su nam se pridružili u slavlju. Njihova je nazočnost večeri dala međunarodnu dimenziju i podsjetila nas da je židovska zajednica uvijek istodobno lokalna i svjetska: ukorijenjena u konkretnom gradu, jeziku i prostoru, a povezana s mnogo širom pričom židovskog naroda.

Šavuot nas tako svake godine iznova uči da objava nije samo

dogadjaj koji se jednom zbije, nego zadaća koja se nastavlja. Nastavlja se kroz učenje i razgovor, vidi se u brizi za drugoga, u odgovornosti prema zajednici i u hrabrosti da tradiciju živimo u sadašnjosti.

Kako je zapisao rabin Sacks: "Velik dio židovstva jest stvaranje struktura zajednice koje poštuju individualnost, a istodobno nas povezuju kako bismo mogli stvarati stvari koje postoje samo zato što su zajedničke." Možda je upravo to jedna od najljepših poruka Šavuota: Tora je dana zajednici, ali se obraća svakom čovjeku posebno. Njezina se svjetlost objavljuje ondje gdje znanje pobjeđuje strah, gdje razgovor pobjeđuje šutnju i gdje odgovornost postaje oblik slobode.

Robert Baruch Waltl

Heda Stern: Potraga za srećom

Knjiga odvjetnika Nevena Zelića *Heda Stern: Potraga za srećom*, u kojoj autor obrađuje sudbinu zagrebačke židovske obitelji Stern prije, tijekom i poslije Drugoga svjetskog rata, predstavljena je u knjižari Nova u Osijeku 22. travnja 2026.

Knjigu su predstavljali nakladnica, povjesničarka Andrea Feldman, vlasnik knjižare Nova Ivica Vuletić i autor knjige Neven Zelić.

Govoreći o knjizi, Andrea Feldman istaknula je njenu iznimnu vrijednost jer kroz život jedne žene

progovara o hrabrosti, snalažljivosti, sposobnosti preživljavanja i osobnoj snazi u dramatičnim prijelomima dvadesetoga stoljeća. Kako je naglasila: „Hedina je priča završila sretno, mnoge druge nažalost nisu.“ Knjiga je nastala kao rezultat autorovog temeljitog desetogodišnjeg istraživanja života i rada glumice Hede Stern.

Sam autor Neven Zelić rekao je: „Za Hedu Stern sam prvi puta čuo kada me moj punac zamolio da provjerim vlasničku povijest kuće koja mu je ponuđena na prodaju. U zemljišnim knjigama sam provje-

rio stanje i saznao da je za vrijeme Drugog svjetskog rata kuća bila u vlasništvu obitelji Stern. U toj je kući živjela Heda Stern sa svojim suprugom Žigom Sternom sve do ulaska njemačkih snaga u Zagreb 10. travnja 1941. Tada je na njihova vrata pokucao njemački pukovnik koji im je dao dva sata da uzmu što im treba i isele iz kuće.“

Istražujući i kopajući po arhivima, Zelić je prikupio mnoštvo informacija. Saznao je da je Heda rođena u Češkoj pod imenom Hedwig Beck (Hedwika Beckova), da je govorila nekoliko jezika, da se četiri

Andrea Feldman, Neven Zelić i Ivica Vuletić

puta udavala i da je u Zagreb došla sa svojim suprugom Stefanom Ottom Neumannom. Saznao je da je bila uspješna glumica nijemog filma – bila je nekoć slavna, a potom zaboravljena, glumila je u 15 filmova, od toga u jednom od najskupljih njemačkih i u jednom od prvih hrvatskih filmova. Po scenariju slavnog Fritza Langa glumila je prvog ženskog vampira u horor filmu. Na samoj promociji u knjižari Nova imali smo čast pogledati jedan kratki Hedin film.

Istražujući dalje, autor je saznao da je Heda preživjela rat, da joj je nekretnina vraćena i da je šezdesetih godina kuću prodala Republici Hrvatskoj. Zelić ističe da je cijeli proces za njega bio jedna zanimljiva avantura.

Autor napominje da ove knjige ne bi bilo da 2016. godine nije slučajno naišao na znanstveni članak Jure Krište: *Zagrebačka Židovka Heda Stern u lovu na Pavelića*. Krišto ga je poticao da nastavi s istraživanjem i polako se otkrila filmska priča o zagrebačkoj obitelji Stern koja je prije Drugog svjetskog rata bila jedna od najbogatijih u Zagrebu. Nakon što su izbačeni iz svoje vile na Tuškancu, sklanjaju se u Žiginu zgradu u Jurišićevoj ulici, gdje još i danas postoje inicijali Žige Sterna.

Žiga je posjedovao tvornicu kože, jednu od najvećih u ovom dijelu Europe, kasnije je osnovao tvornicu cipela Astra, a bavio se i bankarstvom. Sluteći što se sprema, Žiga se ubio ubrzo nakon dolaska Pavelića na vlast.

Heda je imala dvoje djece iz braka s Neumannom, kći Renatu i sina Kurta – Renata je bila s Hedom u Zagrebu, a sin Kurt studirao je u Engleskoj. Da bi spasila sebe i Renatu, Heda je iskoristila veze koje je imala u visokom društvu. Pomoglo joj je što je obitelj 1938. godine iznajmila stan Mili Budaku, jednom od vođa ustaškog pokreta. Poznanstvo s njim bilo je presudno za njeno preživljavanje, jer je tako upoznala Antu Brkljačića, koji je odigrao važnu ulogu u spašavanju Hede i njene kćerke Renate.

Brkljačić, prvi zapovjednik Ustaške Starčevićeve mladeži, doselio se k njima nakon što su bile prisiljene iseliti se i iz Jurišićeve te se ponovno preseliti. Više puta, uz pomoć svojih veza, spašavao ih je iz zatvora. Također je odigrao i važnu ulogu prilikom ishođenja putovnica i viza koje su bile potrebne da bi se napustila NDH. Čak ih je osobno prevezao svojim automobilom preko granice u Treći Rajh, današnju Sloveniju.

Heda i Renata pobjegle su 1943. godine prije nego su preostali zagrebački Židovi deportirani u Auschwitz. Otišle su nekako do Firenze i tamo dočekale kraj rata. Nakon rata Heda je počela raditi za američku protuobavještajnu službu tražeći po Italiji i Austriji Antu Pavelića. Zajedno s tadašnjim zamjenikom načelnika Regionalne javne sigurnosti pri Savezničkoj vojnoj upravi Marionom H. Scottom obišla je puno izbjegličkih logora, saznali su lokacije puno ministara i

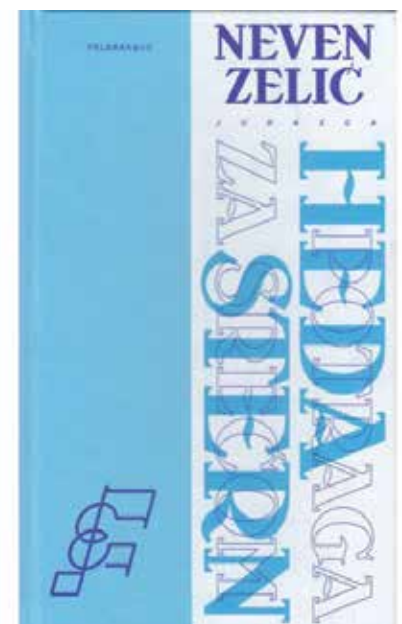
drugih visokih ustaških dužnosnika. Lokaciju Pavelića su naslućivali, imali su podatke o osobama koje znaju gdje se skriva Pavelić i koje su bile spremne odati ga, ali na kraju do toga nije došlo.

Pavelić je 1948. brodom pobjegao u Južnu Ameriku, godinu dana kasnije Heda je također otišla preko Atlantika, ali u Sjevernu Ameriku. Živjela je na relaciji između St. Louisa i Züricha do kraja života. Preminula je u Zürichu 1968. godine.

Heda Stern se tijekom života pretvorila iz lovine u lovca – za vrijeme rata bila je na meti i Gestapoa i ustaških službi, a na kraju je ona lovila Pavelića. Pred sud je dovela i jugoslavensku državu i njemački Reich tražeći naknadu za imovinu koja joj je bila oduzeta tijekom rata i onda ponovo nakon rata.

Ova značajna knjiga, koja čuva uspomenu na iznimnu i hrabru ženu i jednu uglednu židovsku obitelj, ali i otvoreni, urbani krug tadašnjega zagrebačkog visokog društva, bez sumnje zaslužuje biti pročitana.

Nives Beissmann

Radost druženja uz ples

S plesne subote u Osijeku

Ima li šta lepše od susreta s prijateljima koje vidate jednom ili dva puta godišnje, a ponekad i manje, i još pritom zajedno plešete? Ma koliko da ste tužni, ma koliko da vas muči svakodnevica, sve zaboravljate, jer ples koji vas je spojio s divnim ljudima leči, makar nakratko, sve bolesti i muke.

Sredinom juna članice plesne grupe *Maayan* Jevrejske opštine Novi Sad uputile su se na ne tako dalek put u susednu Hrvatsku, u Osijek, na poziv tamošnje Židovske općine, posebno Nives Beissmann, koja već dugi niz godina drži plesne radionice izraelskog plesa u Osijeku.

Novosađankama ovo nije prvi put, do sada su najmanje četiri puta dolazile u Osijek na plesni dan (bilo bi tih dana sigurno mnogo više da nije bilo pandemije koronavirusa, koja je zaustavila sve na svetu) i svaki put je taj dan bio izuzetan, naporan i lep u isto vreme, s puno smeha, priče, želje da se nadoknadi izgubljeno vreme koje nismo proveli zajedno. Volimo da dolazimo

jedni drugima u goste – Osječani su već više od 20 godina dragi gosti na plesnom seminaru *DANS*, koji u Novom Sadu traje tri dana i organizuje se svake godine u proleće.

Osječka grupa je nevelika, a trenutno ni novosadska nije mnogo veća, jer su obe tokom decenija menjale članstvo, a većinom su to žene, često one koje su počele s plesom kao devojčice ili devojke, pa ih je život provlačio kroz različite faze – od puberteta, preko studija, braka, rađanja... što ih je ponekad odvlačilo od plesa, ali gotovo sve vratile su se čim bi im to život dopustio. Naravno, ima i onih koje su lepotu igranja otkrile u zrelijim godinama, a izraelski ples to omogućava jer je stvoren za svakoga, za sve uzraste – potrebno vam je samo malo sluha, smisla za ritam... i mnogo ljubavi za to što radite.

I u Novom Sadu i u Osijeku časovi ili treninzi održavaju se samo jednom nedeljno, ponekad ni toliko, zbog praznika, obaveza i svega što vas može odvući od onoga što volite da radite u slobodnom vremenu, pa

je to jednostavno nedovoljno! Upravo su zbog toga veoma važni plesni seminari, ali i ovakvi jednodnevni susreti (kao ovaj junski u osječkoj Židovskoj općini) s drugim ljudima koji to isto rade na nekom drugom mestu u svetu. Tako provedenih nekoliko sati može da učini da se osećate kao deo jedne veće zajednice, da niste usamljeni u tome što volite.

Susret je tog 13. juna bio više nego srdačan, domaćini su pripremili sve (ali baš sve!) da se Novosađanke osećaju dobrodošle. Bilo je divne hrane – probirana peciva, voće, grickalice, savršen ručak, sokovi, kafa... i najlepše od svega – iskrena sreća što smo došle i zajedno plesale stare i učile nove plesove.

Ples i muzika su, pored vere, dve najvažnije stvari u životu Jevreja gde god se nalazili! I kada život teče bez saplitanja i kad je teško – pleše se i peva svuda – u salama, na otvorenim sportskim igralištima, po ulicama, na plažama. Izraelski ples, na hebrejskom *rikudej am*, a u doslovnom prevodu „narodne igre“, danas se igra u celom svetu gde ima Jevreja – na svim kontinentima.

Kako to već biva, u žaru plesa zaboravili smo da se slikamo kad nas je bilo najviše, a skupilo se dvadesetak plesačica, što nije malo za ovako male jevrejske zajednice kao što su Osijek u Hrvatskoj ili Novi Sad u Srbiji. Na svakom plesnom seminaru oni najizdržljiviji, oni koji ostanu i plešu do kraja, dobijaju „titulu preživelog“ (survivor), pa su tako i na ovoj našoj fotografiji samo oni koji su ostali do kraja!

Vera Maletić

Plesne grupe *Ma'ayan* i *Haverim Shell Israel* osnovane su krajem prošlog stoljeća – *Ma'ayan* 1996. u Novom Sadu, a *Haverim Shell Israel* 1998. u Osijeku. Obje već gotovo tri desetljeća njeguju izraelski folklor, a zajedno s njim i židovsku tradiciju i običaje. Iako se, poput mnogih skupina u malim židovskim zajednicama, suočavaju s izazovom malobrojnog članstva, uspjele su opstati i razvijati se sve ove godine.

U obje grupe plešu i članovi židovskih općina i oni koji to nisu, a upravo je ples tijekom godina stvorio zajedništvo koje nadilazi granice gradova i država. Među članovima dviju skupina razvila su se iskrena prijateljstva i posebne veze koje povezuju različite generacije. Posebno je lijepo vidjeti da neke od današnjih plesačica nisu bile ni rođene kada su grupe osnovane, a danas plešu rame uz rame s onima koji su tu od samoga početka. Želimo im još mnogo godina ispunjenih plesom, zajedništvom, novim susretima i radošću koju izraelski ples donosi.

Nacionalna knjižnica Izraela

Ne znam jeste li do sada imali priliku posjetiti Nacionalnu knjižnicu Izraela, no ako niste, to je jedna od onih „must do“ lokacija – mjesto koje u životu definitivno treba vidjeti. Meni se prilika pružila prošlo ljeto i mogu vam reći da je vizija koju sam o toj knjižnici imala u glavi daleko premašena stvarnim izgledom ove predivne ustanove. Posebno iskustvo bilo je to što sam mogla, kao sudionik edukativnog seminara *The Well*, istražiti i one odjele knjižnice koji nisu otvoreni za javnost.

Preteča izraelske nacionalne knjižnice nastala je u Jeruzalemu davne 1892. kao knjižnica *B'nai Brith* ili poznatije *Bet Midrash Abrabanel*. To je bila prva javna knjižnica na tom prostoru i služila je židovskoj zajednici. Godine 1920., kada su izrađeni planovi za osnutak Hebrejskog sveučilišta, postojeća zbirka *B'nai Britha* postala je osnova za sveučilišnu knjižnicu. Kada je pet godina kasnije otvoreno sveučilište, knjige su preseljene na Mount Scopus, u novu zgradu sveučilišne knjižnice.

1948. godine, kada je pristup sveučilišnom kampusu na Mount Scopusu bio blokiran, većina knjiga preseljena je u privremene sveučilišne prostorije u zgradi Terra Sancta u Rehaviji. Do tada je sveučilišna zbirka već uključivala preko milijun knjiga. Zbog nedostatka prostora, neke od knjiga smještene su u skladišta diljem grada. Godine 1960. preseljene su u novu zgradu Židovske nacionalne i sveučilišne knjižnice u Givat Ramu.

Krajem 1970-ih godina, kada je otvoren novi sveučilišni kompleks na Mount Scopusu i kada su se tamo vratili pravni, humanistički i društveni fakulteti, na tom su kampusu otvorene odjelne knjižnice, a broj posjetitelja knjižnice Givat Ram je opao. U 1990-ima je zgrada patila od problema s održavanjem poput curenja kišnice i najezde insekata.

2007. godine knjižnica je službeno priznata kao Nacionalna knjižnica Države Izrael nakon donošenja Zakona o Nacionalnoj knjižnici i tada mijenja naziv u Nacionalna knjižnica Izraela. Međutim,

knjižnica je trebala novu zgradu. Napravljen je projekt za ogromnu zgradu od 45 000 kvadratnih metara; kamen temeljac postavljen je 2016. godine, no datum dovršetka odgađan je nekoliko puta. Stara zgrada koristila se do rujna 2023. i konačno otvorenje novog prostora bilo je zakazano za 22. listopada. No onda se dogodio napad 7. listopada i rat u Gazi pa je otvorenje na kraju obavljeno 29. listopada 2023., bez velike pompe i slavlja, a usluge i kapacitet knjižnice nakon otvorenja bili su podložni ograničenjima povezanim s ratom.

Sama zgrada knjižnice je veličanstvena – ima jedanaest kato-va, od čega su tri kata iznad razine tla, a preostalih osam ukopano je ispod zemlje. Posjetiteljima i članovima knjižnice dostupna su samo tri kata. Na preostalima su spremišta za obimnu knjižničnu građu.

Posebno me se dojmilo što ova moderna institucija nije samo prostor knjiga i istraživanja, već i mjesto koje odražava raznolikost društva u kojem se nalazi. Unutar komplek-

Zgrada Nacionalne knjižnice Izraela u Jeruzalemu

sa nalaze se i sinagoga i džamija, čime Nacionalna knjižnica Izraela simbolično potvrđuje svoju ulogu prostora znanja, dijaloga i susreta različitih kultura i vjerskih tradicija.

Pri projektiranju zgrade vodilo se računa o svim ključnim rizicima – od požara i potresa do dugoročne zaštite građe. Posebna pozornost posvećena je protupožarnim sustavima, potresnoj otpornosti te kontroliranim mikroklimatskim uvjetima u podzemnim spremištima, koji osiguravaju optimalne uvjete za čuvanje dragocjenih zbirki. Istodobno, zgrada je oblikovana s izrazitim osjećajem za estetiku te već na prvi pogled ostavlja snažan dojam elegancije i monumentalnosti.

Misija nacionalne knjižnice je osigurati kopije sve građe objavljene u Izraelu, na bilo kojem jeziku, svih publikacija na temu Države Izrael, zemlje Izrael, judaizma i židovskog naroda, objavljenih na bilo kojem jeziku, u bilo kojoj zemlji svijeta, kao i sve građe objavljene na hebrejskom ili bilo kojem

jeziku koji se govori u židovskoj dijaspori (kao što su jidiš i ladino). Po zakonu, dva primjerka sve tiskane građe objavljene u Izraelu moraju se pohraniti u Nacionalnoj knjižnici. Godine 2001. zakon je izmijenjen kako bi uključio audio i video snimke te druge netiskane medije. Veseli me napomenuti da i svi brojevi našeg časopisa Menora imaju svoje mjesto u ovoj knjižnici.

Nacionalna knjižnica Izraela organizirana je kroz niz stručnih odjela i jedinica – od referentnih službi, katalogizacije, akvizicije i restauracije do odjela specijalnih zbirki (arhivi, karte, glazbeni zapisi) te čitaonica i službi za korisnike – koji zajedno osiguravaju cjelovito upravljanje fondom i dostupnost građe.

Knjižnica danas ima preko 4,5 milijuna knjiga i više od 8,5 milijuna jedinica građe (rukopisa, knjiga, fotografija, časopisa, novina, kartografske građe, notnih zapisa, snimki, postera...). Svake godine dodaje se preko 75 tisuća novih

jedinica građe. Većina građe se ne može iznositi van knjižnice – misija knjižnice je čuvanje i zaštita zbirki. Samo mali broj naslova može se posuditi i odnijeti kući. Sve ostalo može se proučavati unutar knjižnice.

Knjižnica ima i ogromnu zbirku digitalnog materijala koji možete koristiti iz svog doma, naravno ako ste član knjižnice. Materijali koje knjižnica posjeduje mogu se naći na ukupno 357 svjetskih jezika.

Prostor za proučavanje materijala je moderna čitaonica, predivnog kružnog dizajna – zaista je nešto posebno. Čitaonica ima oko 600 mjesta, raspoređenih na tri kata. Svako od tih mjesta ima ili računalo ili prostor da možete raditi na svom prijenosnom računalu. A ima i onih prekrasnih mjesta gdje se možete jednostavno zavaliti sa svojom knjigom i otploviti u neke druge svjetove, nesvjesni ljudi i svijeta oko sebe. Mi smo dobili svega sat i pol vremena slobodno da istražujemo čitaonicu, što nam je dalo mogućnost da samo zavirimo u nju, samo da vidimo kako bi to bilo da živimo u Jeruzalemu i da imamo priliku svako malo ovdje provoditi vrijeme i istraživati.

No, izraelska nacionalna knjižnica nije samo mjesto znanja, istraživanja i čuvanja prošlosti. Ona bilježi i svjedoči o sadašnjosti. Posebno emotivan dio knjižnice je *Zid sjećanja na 7. listopada* (October 7 Memorial Wall), veliki ekran na kojem se prikazuju imena i fotografije poginulih i ubijenih nakon napada 7. listopada 2023. godine. Taj snažan memorijalni prikaz podsjeća da knjižnice nisu samo čuvari knjiga i dokumenata, nego i čuvari kolektivnog sjećanja.

U čitaonici je izloženo otprilike 250 000 knjiga, dok je preostali dio

Čitaonica u Nacionalnoj knjižnici Izraela

fonda pohranjen u automatiziranom skladištu; cijeli taj fond dostupan je za naručivanje i pregled u čitaonici. Kako to konkretno izgleda? Vi naručite knjigu koju želite, ona vam stigne u roku od nekoliko sati i spremna je za korištenje u čitaonici. A kako stigne i tko ju pronađe za vas? E, to je posebna draž ove moderne ustanove – donosi ju robot. U spremištima postoje tri velika robota koja cijeli dan vade naručene knjige iz kutija u kojima su knjige pohranjene, a jednako tako ih i spremaju nakon što budu vraćene. Knjige nemaju svoje stalno mjesto već su digitalno povezane kodom s kutijom u kojoj su spremljene te kada budu vraćene smještaju se u kutiju koja se trenutno puni. Tada budu ponovo povezane kodom s tom novom kutijom u kojoj će se nalaziti dok ih sljedeći puta netko ne bude koristio. Vrlo zanimljivi način pohrane. Ne znam što bi se dogodilo da sustav padne ili bude hakiran, ne želim o tome ni razmišljati. Vjerojatno je netko o tome vodio računa.

Nacionalna knjižnica ima odjel koji se bavi edukacijom svih dob-

nih skupina. Na čelu odjela je Shuvi Hoffman koja, zajedno sa svojim suradnicama: Rachel Levy, Libom Levin i Danielle Barta, istražuje načine na koje nas prošlost može naučiti više o nama samima, o zajednici u kojoj živimo i informirati nas o tome kako se nositi s dilemama i pitanjima s kojima se suočavamo u sadašnjosti.

Radi se puno s djecom: od predškolske i osnovnoškolske pa sve do srednjoškolske dobi. Stalno se organiziraju vesele, razigrane radionice za manju djecu, dok se one malo starije uči kako koristiti materijale koje ova knjižnica posjeduje. Također se radi i na razvijanju židovskog identiteta i povezanosti s baštinom.

Upravo taj tim obrazovnog odjela nacionalne knjižnice organizirao je seminar *The Well* koji me, zajedno s još 19 edukatora iz cijelog svijeta, doveo u ovaj veličanstveni kompleks. Obrazovni odjel i njegove predane djelatnice omogućile su nam da zavirimo u svaki kutak knjižnice i otkrijemo njene impresivne zbirke.

Petodnevni seminar *The Well* sastojao se od mnoštva predavanja i interaktivnih radionica kojima je cilj bio sudionicima, odnosno osobama koje rade s mladima, približiti materijale i primarne izvore nacionalne knjižnice te ih obučiti kako mogu koristiti gotove radionice koje su dostupne online za sve edukatore koji su prošli njihove seminare i stekli potrebna znanja. Bila je to prilika za stjecanje impresivnih iskustava, kao i za dijeljenje ideja, izazova i pitanja s kolegama edukatorima iz cijelog svijeta.

Osim odličnih radionica i upoznavanja sa samom knjižnicom, organizatori su nas vodili i na neka mjesta izvan knjižnice. Tako smo na primjer imali kulinarsku turu po tržnici Mahane Yehuda, gdje smo obišli razne male lokale, upoznali lokalne običaje i probali mnoštvo delicija, od kojih za mnoge nismo do tada ni čuli; primjerice savršeni slatkiš knafe koji se pravi od kadaife, sira i pistacija, ili malouah, tradicionalno židovsko-jemensko pecivo, tanko, lisnato i hrskavo, koje se često jede za doručak ili užinu.

Osim tržnice, posjetili smo i Davidovu kulu, odnosno predivni muzej koji se u njoj nalazi. Zanimljivo je kako Izraelci znaju od muzeja napraviti pravi spektakl. Ovaj muzej sastoji se od deset galerija koje vizualno i interaktivno prikazuju ključne periode povijesti Jeruzalema – od najranijih vremena do modernog doba.

Izložbe uključuju autentične arheološke predmete, dokumente, modele i multimedijalne prikaze, poput interaktivnog globusa, projekcija i filmova koji oživljavaju povijest grada. Sve možete sami pokrenuti i odgledati upravo ono što vas zanima. U galerijama su 3D modeli važnih vjerskih i povijesnih građevina, kao što su Drugi hram, Crkva Svetog groba i Kupola na stijeni, uz objašnjenja njihove uloge i značenja za židovsku, kršćansku i islamsku tradiciju. Posebno zanimljivi eksponat je veliki detaljni model Jeruzalema iz 1873. g., koji prikazuje grad iz ptičje perspektive i koji omogućuje da vidite gdje su se nalazile važne ulice i građevine prije modernih promjena.

Oduševila nas je i prostorija u kojoj smo svi mogli leći i gledati

projekcije iznad sebe jer se slike i scene o gradskom životu, religijama i povijesti Jeruzalema prikazuju na stropu, uz glazbenu podlogu. Ovaj efekt dao nam je osjećaj uranjanja u priču i atmosferu grada, umjesto da samo prolazimo kroz tradicionalnu izložbu.

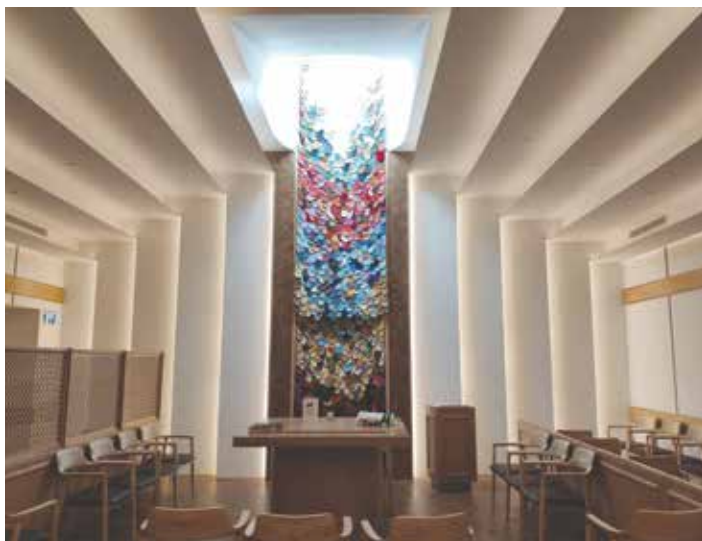
Sama građevina u kojoj se nalazi muzej, citadela oko Phasaelove kule, s ostacima rimskih, bizantskih, križarskih i osmanskih struktura, predstavlja dio povijesti i prikazuje kako se grad branio i razvijao kroz stoljeća. Jedan od najimpresivnijih dijelova posjeta je i penjanje na vrh Phasaelove kule, odakle se pruža panoramski pogled na Stari grad Jeruzalem i okolinu. Tu smo priliku naravno svi iskoristili za stvaranje prekrasnih fotografija, pogotovo zato jer nam je sutradan bio zadnji dan seminara i svi smo htjeli djelić Jeruzalema ponijeti sa sobom.

Zadnji dan imali smo radionicu u Chutzot Hayotzer, poznatoj umjetničkoj zoni smještenoj između Starog grada i četvrti Yemin Moshe. Chutzot Hayotzer je zgodni kompleks umjetničkih ateljea i galerija, gdje se preko ljeta odvija umjetnički festival (International Arts & Crafts

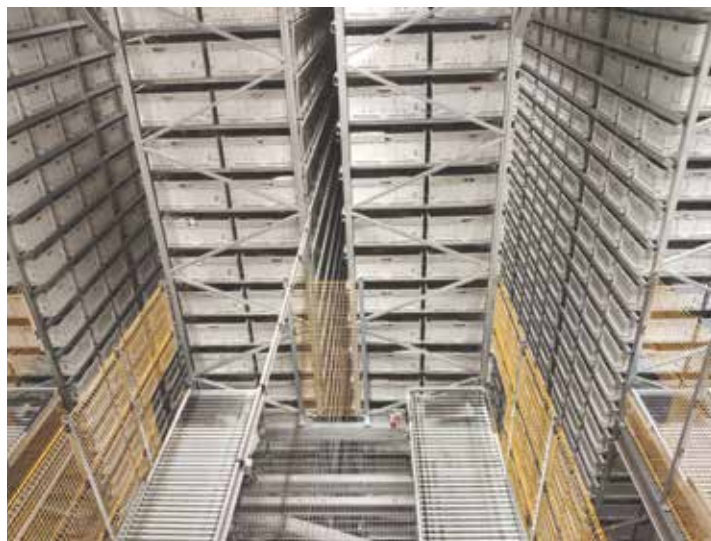
Fair). Radionica je podrazumijevala pričanje priče pomoću slaganja različitih simbola u niz – izuzetno zanimljiva i korisna radionica dala nam je ideju kako ispričati priču bez korištenja ijedne riječi.

Tom radionicom završio je seminar, došlo je vrijeme za rastanak i odlazak na aerodrom. Seminar *The Well* pružio nam je puno toga: upoznavanje s prekrasnom zgradom nacionalne knjižnice, pogled u njen ogroman fundus, „ulaznicu“ pomoću koje možemo koristiti materijale knjižnice, znanje kako da dođemo do potrebnih materijala; omogućio nam je izuzetno važne kontakte s drugim edukatorima iz cijelog svijeta, povezivanje s profesionalcima iz obrazovnog odjela knjižnice, kao i doživljaj Jeruzalema iz jedne drugačije perspektive i izvan uobičajenih ruta. Svaki od tih segmenata je neprocjenjiv i ostat će nam u sjećanju do kraja života – uz izuzetno kvalitetne edukativne sadržaje, dobili smo i jedinstveno iskustvo susreta s baštinom, duhom i okusima ovog prekrasnog grada.

Nives Beissmann

Sinagoga unutar Nacionalne knjižnice Izraela

Skладиšte Nacionalne knjižnice Izraela

Ladino pjesme: glas naroda koji je morao otići

Jahiel Jaša Kamhi

Postoje pjesme koje se ne pjevaju glasom, nego srcem. Postoje melodije koje ne pripadaju jednom vremenu, nego svim vremenima. I postoje jezici koji prežive čak i onda kada njihovi govornici moraju ostaviti sve iza sebe – osim jezika koji nose u duši.

Ladino je upravo to: glas naroda koji je preživio odlazak, progon, putovanja, nove domovine i stare rane. Ladino pjesme nisu samo muzika. One su istorija življenja. U njima se pjeva o rođenju, ljubavi, vjenčanju, odlascima i boli. U njima živi upornost da čovjek ostane čovjek čak i onda kada ga svijet pokušava izbrisati.

A onda je došla 1492. godina – godina koja se za sefardske Jevreje nikada nije završila. To nije samo datum. To je rana koja nikada nije potpuno zarasla. To je trenutak kada je narod koji je vijekovima gradio Španiju morao otići – ne zato što je htio, nego zato što je bio prisiljen.

Zato svaka ladino pjesma, ma koliko nježna bila, nosi tiho pitanje: „Zašto smo morali otići?“

I svaki put kada čujemo *Adio Kerida, Durme, durme* ili *Avram Avinu*, ne slušamo samo melodiju. Slušamo odjek koraka onih koji su napuštali domovinu koja ih više nije htjela.

“Adió, Espanya, tierra de sol i de sombras.

Aunke mos echas al viento, el kora-zón no te desata.”

„Zbogom, Španijo, zemljo sunca i sjena. Iako nas bacaš u vjetar, srce se od tebe ne odvaja.“

Ali Sefardi nisu ostali narod bez doma. Sarajevo i Bosna postali su njihovo utočište, a oni su postali dio duše ove zemlje. Nisu bili samo došljaci iz Španije. Bili su graditelji, ljekari, trgovci, učitelji, humanisti i čuvari duha topline koju su Bosni dali.

Postoji istina koju Bosna ponekad zaboravi, ali koja se ne može izbrisati iz njenog tkiva: bez svojih Sefarda, Bosna nikada ne bi bila zemlja kakvu poznajemo.

U mahale Sarajeva, na Baščaršiji, u avlije i radnje, u sinagoge i škole, Sefardi su donijeli Ladino – jezik majki, nona, uspavanki i poslovice. Taj jezik postao je most između izgubljene Andaluzije i novog doma u Bosni.

Donijeli su svoju kulturu, ali su istovremeno prihvatili i bosanski način života – poštovanje komšije, dijeljenje i kada se nema, čuvanje

obrazu, riječi i časti. Njihove melodije stapale su se sa sevdahom, njihov humor liječio je tugu, a njihova mudrost učila da se čovjek mjeri srcem, a ne imenom.

Kroz ratove, požare, bolesti i progone, sefardske porodice ostale su stubovi Sarajeva, njegove kulture i duha. Njihova humanost bila je prepoznata i cijenjena. Od ljekara i učitelja koji su služili svima bez razlike, do Sarajevske Hagade – knjige koja je preživjela gotovo sve što ljudi nisu mogli.

Rođena u Španiji, spašena u Bosni i čuvana u Sarajevu kao dio duše grada, Sarajevska Hagada postala je simbol neraskidive veze između Jevreja, Bosne i Španije. Preživjela je protjerivanje, put preko Mediterana, preživjela je Osman-sko carstvo, Austro-Ugarsku, dva svjetska rata i opsadu Sarajeva. I svaki put kada je bila u opasnosti, pojavio se ČOVJEK koji je rekao: „Ne. Hagada je dio nas.“

U Drugom svjetskom ratu sefardska zajednica gotovo je uništena. Sarajevo je tada izgubilo dio svoje duše. Ali oni koji su preživjeli nastavili su nositi svjetlost svojih predaka – tiho, dostojanstveno i bez mržnje, baš onako kako su to činili vijekovima.

Danas, kada je zajednica mala i kada se Ladino čuje sve rjeđe, postoji opasnost da se zaboravi ono što se nikada ne smije zaboraviti: Sefardi su jedan od temelja Bosne. Njihova imena, pjesme, priče i riječi dio su bogatog kulturnog nasljeđa i bosanskog identiteta jednako kao rijeke, planine i gradovi.

I zato, kada danas čujemo poruke koje nisu prijateljske ni pravedne, osjećamo bol – ali i ponos. Ne zbog politike, nego zbog sjećanja. Jer istorija ne može izbrisati činjenicu da su Jevreji bili dio srca Španije, ali i srca Bosne. Graditelji, pjesnici, trgovci, ljekari, komšije. Ljudi koji su iza sebe ostavljali trag dobre gdje god su živjeli.

Ladino pjesme nas podsjećaju ko smo bili – i ko smo nastavili biti. One su naš povratak kući, ma-

kar na trenutak. Razgovor s precima. Dokaz da se kultura ne može protjerati. Možete protjerati narod iz zemlje, ali ne možete izbrisati njegov jezik, njegovu muziku, njegovo sjećanje i njegovu ljubav prema životu.

Ladino nije samo jezik. To je sjećanje koje pjeva. Istorijska koja diše. Glas koji i danas odjekuje. Narod koji je preživio ono što mnogi ne bi mogli – i ostao blag, mudar i dostojanstven.

Zato, dok god postoji ijedna sefardska kuća, ijedna riječ Ladina, ijedna pjesma poput *Adio Kerida*, dok god Sarajevska Hagada stoji kao svjedok vremena – 1492. neće biti kraj. Biće podsjetnik da smo još tu. I da ćemo tu ostati.

Con todo mi korazón.
(Svim srcem.)

Jahiel Jaša Kamhi

Izrael i potraga za zajedničkim identitetom

U sklopu Da'at projekta, tijekom redovitog mjesečnog Zoom sastanka u lipnju, sudionici su imali priliku poslušati izlaganje Itamara Kremera, izraelskog obrazovnog djelatnika, autora i javnog intelektualca koji se posljednjih godina profilirao kao jedan od glasnijih zagovornika demokratskog i pluralističkog obrazovanja u Izraelu. Dok se većina rasprava o Izraelu danas vodi oko rata, Irana i sigurnosnih pitanja, Kremer smatra da se najveći izazov za budućnost države krije unutar samog izraelskog društva.

Itamar Kremer nije političar u klasičnom smislu, on je prije svega edukator i društveni aktivist. Tijekom svoje karijere radio je u različitim obrazovnim institucijama: bio je ravnatelj škole u izraelskoj regiji Arava, vodio je obrazovne programe za mlade iz socijalno i gospodarski slabijih sredina, osnivač je inicijative *I Belong (Masa Israeli)*, koja se bavi jačanjem identiteta i

osjećaja pripadnosti među mladima. Kremer je vodio i *Koret International School for Jewish Peoplehood* pri ANU muzeju, koji se bavi židovskim identitetom i odnosom između Izraela i židovske dijaspe.

Trenutačno vodi građansku inicijativu *Israel Education Watch*, koja okuplja roditelje, nastavnike i građane koji žele očuvati javno školstvo, jednake obrazovne prilike i demokratski odgoj u izraelskim školama. Cijeli život bavi se pitanjima obrazovanja, židovskog identiteta, demokracije i odnosa između Izraela i židovske dijaspe. Upravo je to iskustvo oblikovalo njegov pogled da se budućnost Izraela neće odlučivati samo na bojišnici nego i u učionicama.

Iako je u Izraelu godinama bio poznat u obrazovnim i akademskim krugovima, nakon napada 7. listopada njegovi su tekstovi i javni nastupi privukli širu pozornost jer

je među prvima počeo upozoravati da rat ne smije zasjeniti duboku unutarnju krizu izraelskog društva.

U svom zanimljivom predavanju Kremer je više puta istaknuo da je nakon izuzetnog uspjeha izraelske vojske u Šestodnevnom ratu 1967. godine izraelsko društvo razvilo osjećaj sigurnosti, koji se postupno pretvorio u aroganciju i naivnost. Stvorio se osjećaj nevjerovatne vojne sposobnosti – izraelska vojska je nepobjediva i pronaći će rješenje za svaku prijetnju.

Također, nakon 1967. godine dio izraelskog društva počeo je vjerovati da vojna nadmoć može zamijeniti politička rješenja, da gospodarski uspjeh može zamijeniti društveno jedinstvo, kao i da kontrola teritorija automatski donosi sigurnost, a nijedna od tih pretpostavki se nije pokazala točnom.

Uvjerjenje da je izraelska vojna nadmoć trajna i da neprijatelji

Šaharit u Osljevu: ortodoksno i reformsko zajedno

ne mogu ozbiljno ugroziti državu, smatra on, stvorilo je iluziju da se politički i društveni problemi mogu odgoditi ili riješiti isključivo silom. Slične iluzije, tvrdi, pojavile su se i prije napada Hamasa 7. listopada 2023., kada je prevladavalo uvjerenje da je prijetnja pod kontrolom.

Kao i velika većina Izraelaca, napad Hamasa 7. listopada 2023. Kremer smatra dubokom nacionalnom traumom. U svojim javnim nastupima govori o osjećaju šoka, gubitka sigurnosti i ozbiljno narušenom povjerenju u institucije koje su trebale zaštititi građane. Istodobno naglašava da Izrael ima pravo braniti svoje građane, ali upozorava da vojni odgovor sam po sebi ne može riješiti sukob. Smatra da se dugoročna sigurnost može postići ako se uz sigurnosna pitanja otvore i politička te društvena pitanja koja desetljećima ostaju neriješena.

Kremerova kritika ne zauzima se na sigurnosnim pitanjima. Njegova je poanta mnogo šira.

Upozorava da uspjeh može stvoriti opasnu iluziju da je povijest završila i da su temeljni problemi društva riješeni. Upravo zato smatra da najveće prijetnje budućnosti Izraela nisu nužno vanjski neprijatelji, nego duboke unutarnje podjele koje se posljednjih desetljeća sve više produbljuju.

Prema njegovu viđenju, izraelsko društvo sve više nalikuje zajednici različitih „plemena“ – sekularnih Židova, nacionalno-religioznih Židova, ultraortodoksnih Židova i arapskih građana Izraela. Svaka od tih skupina ima vlastiti obrazovni sustav, medije, političke stranke i vlastitu viziju budućnosti države. Problem nije u samom postojanju različitosti, nego u postupnom slabljenju zajedničkog identiteta i osjećaja pripadnosti istoj političkoj zajednici.

„Jedinstvo ne znači istovjetnost“, jedna je od poruka koje je Kremer posebno naglasio. Prema njegovu mišljenju, Izrael može

ostati snažno i pluralno društvo samo ako različite zajednice uspiju pronaći zajednički građanski okvir koji neće počivati na dominaciji jedne skupine nad drugom.

Razmišljanja iznesena tijekom predavanja Kremer je razradio u svojoj knjizi *Kaplan at the Corner of Halacha*. U njoj zagovara novi društveni ugovor koji bi omogućio da Izrael ostane istodobno židovska i demokratska država te pomirio veliku raznolikost izraelskog društva. Inspiraciju pritom pronalazi u učenju američkog filozofa Mordecaja Kaplana, jednog od najutjecajnijih židovskih mislilaca 20. stoljeća, koji je judaizam shvaćao ne samo kao religiju nego i kao kulturu, povijest i civilizaciju. Kremer pritom postavlja pitanje: Ako židovske zajednice u Sjedinjenim Državama i drugim zemljama mogu održati snažan identitet bez državne prisile, zašto to ne bi mogao i Izrael?

Iz današnje perspektive njegova knjiga djeluje iznimno aktualno. Pitanja religije, pravosuđa, identiteta i društvenih podjela, kojima se bavio godinama prije rata, nakon 2023. postala su među najvažnijim temama izraelske politike. Napad Hamasa 7. listopada privremeno je ujedinio izraelsko društvo, ali su se ubrzo ponovno otvorile rasprave o političkoj odgovornosti za sigurnosni neuspjeh, ulozi religije u državi, budućem smjeru Izraela i odnosu prema Palestincima. Upravo je na takve unutarnje podjele Kremer upozoravao i prije rata.

Središnje mjesto u njegovu promišljanju zauzima odnos religije i države. Kremer ne zagovara uklanjanje religije iz javnog života, nego smatra da Izrael ne bi smio biti vođen vjerskim pravom, odnosno halahom. Država bi, prema njemu, trebala počivati na demokratskim

institucijama i jednakim građanskim pravima, dok bi se židovski identitet trebao razvijati kroz kulturu, obrazovanje, zajednicu i osobni izbor, a ne kroz državnu prisilu. Kada religija postane dio državne prisile, ona gubi svoju moralnu snagu; građani bi trebali moći birati kako će živjeti svoju židovsku tradiciju.

Smeta ga što od samog osnutka Izraela postoji svojevrsni "status quo" između države i religijskih institucija. Primjerice, brak i razvod za Židove uglavnom su pod nadzorom rabinskih sudova, ne postoji puni građanski brak unutar Izraela, a određena pitanja javnog života regulirana su religijskim kompromisima. Kremer smatra da takav model politizira religiju i daje preveliku moć vjerskim institucijama te stvara sukobe između sekularnih i religioznih građana.

U Izraelu se često vode rasprave između dva tabora: jedni žele jaču ulogu židovskog vjerskog prava u zakonodavstvu, dok drugi žele gotovo potpuno odvajanje religije i države – Kremer pokušava pronaći treći put.

U knjizi se ne bavi samo složenim odnosom religije i države, nego i pitanjem što je danas ostalo od izvorne cionističke ideje. Kremer postavlja pitanje jesu li osnivači poput Davida Ben-Guriona zamišljali državu kakva je Izrael danas. Po njemu, suvremeni Izrael mora pronaći novu definiciju cionizma za 21. stoljeće. U tom kontekstu Kremer smatra da se budućnost Izraela ne može promišljati bez odnosa prema Palestincima. Iako je tijekom predavanja naglasak stavio na unutarnje stanje izraelskog društva, u svojim javnim nastupima upozorava da trajna sigurnost neće biti moguća bez političkog rješenja palestinskog pitanja.

Kremer se dotiče i pitanja dijaspore – smatra da se između Izraelaca i dijaspore stvara sve veći jaz jer žive vrlo različite stvarnosti i imaju različite poglede na religiju i demokraciju.

Posebno je zanimljivo što Kremer obrazovanje smatra pitanjem nacionalne sigurnosti. Snaga države, ističe, ne proizlazi samo iz vojske, tehnologije i gospodarske moći, nego i iz povjerenja među građanima. Zbog toga školu ne vidi samo kao mjesto prijenosa znanja, nego i kao prostor u kojem se oblikuju građanske vrijednosti, osjećaj pripadnosti i sposobnost različitih skupina da žive zajedno. Drugim riječima, dok mnogi raspravljaju o tenkovima, granicama i sigurnosnim doktrinama, Kremer govori o školama, građanskoj kulturi i demokratskim vrijednostima kao dijelu nacionalne sigurnosti.

Kremer često upozorava da rat stvara generacije djece koja odrasta s traumom, strahom i osjećajem nesigurnosti. Prema Kremeru, škole u takvim okolnostima imaju tri ključne zadaće: pružiti djeci osjećaj stabilnosti, razvijati građansku odgovornost i spriječiti dehumanizaciju "druge strane". Upravo ovu posljednju zadaću smatra posebno važnom. Ističe da je moguće istodobno podržavati pravo Izraela na obranu, žaliti za palestinskim civilnim žrtvama i odbacivati mržnju prema cijelom palestinskom narodu. Takav otvoren pristup u današnjem je izraelskom društvu često predmet prijepora, no Kremer smatra da upravo obrazovanje mora pomoći mladima razlikovati legitimnu obranu od dehumanizacije čitavog naroda.

Iako podržava demokratske institucije i kritičan je prema rastućem utjecaju religije na državu, Kremer se teško može svrstati u uobičajene

kategorije izraelske politike. Ne pripada nijednom političkom taboru, po europskim mjerilima bio bi blizu liberalnog centra ili umjerene ljevice u pitanjima religije i demokracije, no on upozorava i na slabosti liberalnog dijela društva; smatra da i on doprinosi polarizaciji. Teško ga je svrstati u klasične kategorije "lijevo" ili "desno". Bio je časnik izraelske vojske, snažno naglašava važnost židovskog identiteta i izraelske države te ne odbacuje nacionalni karakter Izraela. On sam sebe ne vidi kao političkog aktivista nego kao čovjeka koji kroz obrazovanje i javni dijalog pokušava pridonijeti stvaranju novog društvenog ugovora, nekoga tko pokušava sačuvati i židovski i demokratski karakter države istodobno.

Među najupečatljivijim dijelovima predavanja bila je njegova optimistična poruka. Govoreći o prijateljima koji su posljednjih godina napustili Izrael, rekao je kako vjeruje da će se mnogi od njih jednoga dana vratiti.

„Mnogi moji prijatelji iselili su se iz Izraela. Vratit će se kada Izrael bude drugačije mjesto. Ja sam izrazito optimističan. Vjerujem da se Izrael može promijeniti i da će se promijeniti.“ U tim se riječima možda najbolje sažima njegova filozofija. Za Kremera najveće pitanje nije hoće li Izrael opstati vojno, nego može li društvo sastavljeno od različitih identiteta ponovno pronaći osjećaj zajedničke pripadnosti. Jer, kako upozorava, nijedna vanjska prijetnja dugoročno ne može uništiti društvo koje ima dovoljno unutarnjeg povjerenja, ali unutarnje podjele mogu oslabiti i najjaču državu.

Nives Beissmann

Otkrivene mikve u Beltincima

Kuća obitelji Deutsch, nekadašnje mikve – nekad i danas

Među najvažnijim otkrićima vezanima uz židovsku baštinu u Sloveniji posljednjih desetljeća svakako se ističe nedavno otkriće mikvi u Beltincima, u nekadašnjoj kući obitelji Deutsch. Riječ je o židovskom obrednom kupalištu koje je služilo nekadašnjoj ortodoksnoj židovskoj zajednici ovoga prekmurskog mjesta.

Prema trenutačno dostupnim saznanjima, riječ je o prvom dokumentiranom otkriću tako dobro očuvanih mikvi povezanih s manjom ruralnom židovskom zajednicom na području nekadašnje Jugoslavije. Svjesni smo, međutim, da su istraživanja židovske baštine u mnogim sredinama još uvijek u tijeku te da možda postoje slična otkrića ili nalazi s kojima nismo upoznati. Budemo li upozoreni na usporedive primjere, bit ćemo na tome iskreno zahvalni te ćemo rado dopuniti svoja saznanja. Upravo razmjena informacija i suradnja među istraživačima, lokalnim zajednicama i

ustanovama ključni su za bolje razumijevanje zajedničke židovske baštine ovoga prostora.

Otkriće mikvi iznimno je važno jer potvrđuje da je beltinska zajednica posjedovala sve ključne ustanove potrebne za potpuno organiziran židovski vjerski život. Mikve nisu bile samo mjesto obrednog pročišćenja, nego i jedan od temeljnih elemenata svakodnevnog života tradicionalne židovske zajednice.

Židovska prisutnost u Beltincima dokumentirana je još u prvoj polovici 19. stoljeća. Tijekom druge polovice stoljeća zajednica se ubrzano razvijala te je postala jedna od najvažnijih ortodoksnih židovskih zajednica u Prekmurju. U mjestu su djelovali trgovci, obrtnici, vlasnici gostionica i poduzetnici, a zajednica je održavala vlastite vjerske i obrazovne ustanove.

Sinagoga u Beltincima postojala je već prije 1860. godine. Nalazila

se na području današnje Mladinske ulice, nedaleko od Panonske ulice i potoka Črnc. Bila je skromna, ali za lokalnu zajednicu od neprocjenjive važnosti. U njoj su se održavale molitve, blagdanska okupljanja, pouka djece i važni događaji iz života židovskih obitelji.

Po arhitekturi je pripadala tipu manjih panonskih sinagoga. Bila je pravokutnog tlocrta sa četverostrešnim krovom. U unutrašnjosti su se nalazile drvene klupe okrenute prema istočnom zidu na kojem se nalazio aron ha-kodeš, sveti ormar za svitke Tore. Na zapadnoj strani nalazilo se stubište koje je vodilo na žensku galeriju. Iako jednostavna, sinagoga je predstavljala duhovno središte zajednice i simbol njezine prisutnosti u mjestu.

Krajem 19. stoljeća beltinska je zajednica brojala nekoliko desetaka obitelji te je bila povezana s drugim židovskim zajednicama u Prekmurju i susjednoj Mađarskoj. Posljednji rabin koji je djelovao u Beltincima

bio je Adolf Kaufmann, ugledni predstavnik ortodoksnog judaizma, koji je preminuo 1907. godine.

Nakon njegove smrti započelo je postupno slabljenje zajednice. Novija istraživanja pokazuju da se značajan dio ortodoksnih vjernika nije preselio u Palestinu, kako se dugo vjerovalo, nego u mađarski grad Pápu, koji je tada bio jedno od najvažnijih središta ortodoksnog judaizma u regiji. Odlazak većeg dijela vjernika doveo je do postupnog gašenja organiziranog židovskog života u Beltincima.

Sinagoga je tijekom protužidovskih nemira bila oštećena, a potom je zbog nedostatka vjernika i održavanja počela propadati. Godine 1937. konačno je srušena. Njezinim nestankom Beltinci su izgubili jedno od najvažnijih materijalnih svjedočanstava višestoljetne židovske prisutnosti.

Ipak, dio njezine baštine sačuvan je do danas. Židovski kulturni centar u Ljubljani čuva dvije vječne svjetiljke – ner tamid – koje su nekoć gorjele ispred aron ha-kodeša u beltinskoj sinagogi. Ovi dragocjeni predmeti danas svjedoče o zajednici koja je stoljećima bila sastavni dio života Prekmurja.

Upravo zato otkriće mikvi ima tako veliko značenje. Ne radi se samo o arheološkom nalazu, nego o rijetkom i izravnom svjedočanstvu svakodnevnog vjerskog života jedne zajednice koja je gotovo nestala iz kolektivnog sjećanja. Mikve omogućuju da povijest beltinskih Židova sagledamo cjelovitije – ne samo kroz sinagogu i javni život, nego i kroz njihove običaje, obiteljski život i vjersku praksu.

Otkriće dolazi u trenutku kada se diljem Europe sve više pažnje posvećuje proučavanju i očuvanju

baštine manjih, često zaboravljenih židovskih zajednica. Svaki pronadjeni predmet, dokument, fotografija ili arhitektonski ostatak pomaže ispričati priču ljudi koji su stoljećima bili sastavni dio ovoga prostora.

Mikve u Beltincima podsjećaju nas da povijest prekmurskih Židova nije nestala. Ona i dalje živi u zgradama, predmetima, dokumentima i sjećanjima, kao i u nastojanjima svih onih koji vjeruju da tu baštinu treba sačuvati i prenijeti budućim generacijama.

Posebnu zahvalnost za ovo važno otkriće i dugogodišnje istraživanje dugujemo Bojanu Zadravcu, čiji je rad značajno pridonio boljem poznavanju židovske povijesti Prekmurja i Beltinaca.

Robert Baruch Waltl

Mikve u nekadašnjoj kući Deutsch u Beltincima

Godišnja KKL edukativna konferencija

Pogled s broda na zgradu mađarskog parlamenta

Od 18. do 21. lipnja u Budimpešti je održana godišnja međunarodna edukativna konferencija organizacije KKL-JNF (Keren Kayemeth LeIsrael – Jewish National Fund). Bila je to prilika da se okupe edukatori iz cijele Europe i Izraela te da, uz bogati pripremljeni program, upoznaju kolege iz drugih zajednica, razmijene iskustva, ideje i primjere dobre prakse te uspostave nova profesionalna poznanstva i suradnje.

Konferencija, koja je okupila šezdesetak predstavnika židovskih zajednica aktivnih u području formalnog i neformalnog obrazovanja, otvorena je inspirativnim uvodnim programom. Večer je nastavljena plovidbom Dunavom tijekom koje su sudionici imali priliku upoznati se s bogatom poviješću, ključnim postignućima i kontinuiranim razvojem KKL-a od njegova osnutka do današnjih dana.

Sljedećeg jutra program je nastavljen nizom predavanja tijekom kojih se posebno isticala velika zainteresiranost i aktivno sudjelovanje prisutnih. Budući da je program bio iznimno sadržajan i poticajan, u nastavku ću pokušati barem djelomično približiti teme i poruke koje su obilježile konferenciju.

Na samom početku Ilan Frydman, istaknuti edukator i predstavnik Programa za obrazovanje u dijaspori pri Odjelu za obrazovanje i zajednicu organizacije KKL-JNF, predstavio je rad svojega tima i projekte koje Odjel provodi.

Predavanje pod nazivom *Trčanje na duge staze* održao je izraelski sportaš Ido Dassa, koji je sudionicima govorio o mentalnim i fizičkim izazovima s kojima se suočavaju vrhunski sportaši. Ispričao je svoj osobni put – od djeteta i tinejdžera bez posebnih interesa do uspješnog sportaša. Za sport se

ozbiljnije zainteresirao tek tijekom služenja vojnog roka u graničnoj policiji, gdje je, sudjelujući u zahtjevnim obukama i vježbama, otkrio da posjeduje iznimne fizičke predispozicije. To ga je potaknulo da neprestano pomiče vlastite granice i istražuje svoje mogućnosti.

Dassa je naglasio kako se veliki ciljevi ostvaruju nizom malih koraka te da je važno pamtit i male uspjehe i pobjede. Upravo nas sjećanje na trenutke u kojima smo već svladali teškoće može osnažiti u novim izazovima. Kao primjer naveo je vlastito iskustvo tijekom utrka, kada se u trenucima krize prisjetiti prethodnih prepreka koje je uspješno nadvladao, što mu daje snagu da nastavi dalje. Moram priznati da nam je svima ovo predavanje bilo jako inspirativno.

Uslijedilo je predavanje Danielle Dagan posvećeno ekologiji i održivom razvoju. Govoreći o globalnim ekološkim izazovima, objasnila je kako prehrambena industrija danas proizvodi više stakleničkih plinova od mnogih drugih industrijskih sektora te značajno utječe na klimatske promjene. Poseban naglasak stavljen je na važnost odgovornog upravljanja prirodnim resursima i podizanja svijesti o zaštiti okoliša.

Tema je bila posebno zanimljiva s obzirom na to da se KKL-JNF od svojega osnutka aktivno bavi zaštitom prirode, pošumljavanjem, očuvanjem okoliša i održivim razvojem. Kroz brojne projekte u Izraelu i diljem svijeta organizacija promiče ekološku odgovornost te nastoji povezati obrazovanje, zajednicu i

brigu za okoliš kroz konkretne projekte i aktivnosti na terenu.

Jedno od najupečatljivijih predavanja održala je Betty Kricheli pod naslovom *Kamo ide Europa – židovske zajednice na prekretnici*. Na početku je istaknula kako se mnogi europski Židovi danas suočavaju s rastućim osjećajem nesigurnosti te kako antisemitizam sve više doživljavaju kao ozbiljan društveni problem, a ne kao pojavu ograničenu na društvene margine. Posebno je naglasila da su se takvi osjećaji dodatno pojačali nakon događaja od 7. listopada 2023. godine.

Kricheli je govorila o različitim oblicima suvremenog antisemitizma, pri čemu je kao jedan od najvećih izazova izdvojila njegovu prisutnost u digitalnom prostoru. Upozorila je na porast govora mržnje na društvenim mrežama, širenje teorija zavjere, negiranje Holokausta te pozive na nasilje usmjerene prema Židovima. Osim toga, osvrnula se na vandaliziranje židovskih institucija, uključujući sinagoge, škole i groblja, kao i na incidente povezane s prosvjedima tijekom kojih se često mogu čuti antisemitski slogani ili veličanje terorističkih organizacija.

Posebnu je pozornost posvetila izazovima s kojima se susreću židovski studenti i članovi zajednica u obrazovnim institucijama te je govorila o različitim oblicima institucionalnog pritiska i isključivanja. Predavanje je obuhvatilo i pregled mjera koje poduzimaju pojedine europske države i institucije Europske unije u suzbijanju antisemitizma te njihov utjecaj na svakodnevni život židovskih zajednica.

Zaključujući izlaganje, naglasila je kako borba protiv antisemitizma

Sudionici konferencije ispred sinagoge Bethlen

ne može biti odgovornost isključivo židovskih zajednica, već cijelog društva. Ipak, istaknula je da same zajednice moraju ostati aktivno uključene u taj proces jer se radi o pitanju koje izravno utječe na njihovu sigurnost, slobodu i budućnost u Europi.

Program se nastavio radionicom *Početna linija: poduzetničko razmišljanje i alati za izazove antisemitizma*, koju su vodili Ido Dassa i Lee Barad. Polazeći od vlastitog iskustva razvoja start-upa *RacePace*, sudionicima su približili poduzetnički način razmišljanja te ukazali na najčešće pogreške koje mogu dovesti do neuspjeha inače kvalitetnih inicijativa. Objasnili su kako je njihov projekt nastao iz stvarnog problema s kojim se Ido susreo tijekom sportskih treninga te kako su, prije nego što su krenuli razvijati rješenje, nastojali utvrditi imaju li isti problem i drugi korisnici.

Poseban naglasak stavljen je na važnost dubinskog razumijevanja

problema. Voditelji su upozorili da inicijative često propadaju zato što se prebrzo usredotočimo na rješenje, a da pritom nismo dovoljno istražili stvarne uzroke izazova koje pokušavamo riješiti. Kao primjer naveli su često pitanje slabog odaziva mladih na programe zajednice. Umjesto brzog traženja rješenja poput besplatnih događanja ili aktivnosti na društvenim mrežama, potrebno je najprije razumjeti zašto mladi ne dolaze, što ih zanima i koje su njihove stvarne potrebe.

Sudionici su upoznati s metodama poput postavljanja pitanja „pet zašto“, kojima se dolazi do dubljeg razumijevanja problema, kao i s važnošću razgovora s pravim ljudima i postavljanja pravih pitanja. Predavači su također naglasili kako je korisnije govoriti o izazovima nego o problemima jer takav pristup potiče traženje konstruktivnih rješenja.

U drugom dijelu radionice stečena su znanja primijenjena na konkretne izazove s kojima se su-

S jedne od radionica na konferenciji

Veseli Kabbalat Šabat u sinagogi Bethlen

sreću židovske zajednice, uključujući antisemitizam. Sudionici su promišljali kako poduzetnički alati i način razmišljanja mogu pomoći u osmišljavanju novih inicijativa i učinkovitijih odgovora na izazove s kojima se zajednice danas suočavaju.

Radionica je bila vrlo korisna jer se izazovima pristupa na inovativne načine, a može se primijeniti na različite situacije i na širok spektar problema s kojim se zajednice ili pojedinac suočava.

Program je nastavljen predavanjem Ilana Frydmana posvećenom suočavanju s izazovima antisemitizma. Svoju je temu približio sudionicima povezujući suvremene okolnosti s porukama i iskustvima koja pronalazimo u pričama o Hanuki i Purimu, blagdanima koji simboliziraju ustrajnost, otpornost i zajedničko djelovanje u teškim vremenima.

Frydman je sudionike potaknuo na razmišljanje o različitim pristupima rješavanju problema. Postavio je pitanje trebamo li izazove pokušavati rješavati sami, čekati da ih netko drugi riješi, pril-

goditi se okolnostima ili pak aktivno djelovati kroz projekte i suradnju s drugima. Naglasio je kako upravo zajedničko djelovanje, povezivanje ljudi i pokretanje konkretnih inicijativa predstavljaju najučinkovitiji način suočavanja s izazovima poput antisemitizma te stvaranja pozitivnih promjena unutar zajednice i društva u cjelini.

Betty Kricheli predstavila je i projekt *Likrat*, edukativni program namijenjen mladima, prvenstveno u dobi od 16 do 18 godina, iako u njemu sudjeluju i stariji polaznici, uključujući studente. Temeljna ideja programa jest da mladi educiraju i osnažuju svoje vršnjake, pokazujući kako upravo vršnjački pristup često može biti najučinkovitiji u rušenju predrasuda i izgradnji međusobnog razumijevanja.

Posebna vrijednost programa ogleda se u edukaciji koju prolaze njegovi sudionici. Mladi se osposobljavaju za vođenje razgovora o antisemitizmu, stereotipima i predrasudama te za promicanje tolerancije i međusobnog razumijevanja. Kroz sustavnu pripremu stječu znanja i komunikacijske vještine koje im omogućuju da samouvjere-

no odgovaraju i na osjetljiva, šakljiva ili neugodna pitanja s kojima se mogu susresti tijekom razgovora sa svojim vršnjacima. Upravo ih ta kombinacija znanja, iskustva i vršnjačkog pristupa čini važnim nositeljima dijaloga i pozitivnih promjena u društvu.

Program financijski podupire austrijska država, a uključenim mladim ljudima pruža brojne prilike za osobni razvoj kroz edukacije, seminare i putovanja. Osim stjecanja novih znanja i vještina, mladi kroz sudjelovanje razvijaju samopouzdanje, osjećaj odgovornosti i svijest o vlastitoj ulozi u društvu. Organizatori posebnu pozornost posvećuju motivaciji sudionika te ih povremeno nagrađuju različitim simboličnim poklonima kao priznanjem za njihov trud i angažman. *Likrat* danas ne djeluje samo u Austriji, već i u Njemačkoj i Švicarskoj, gdje kroz rad s mladima promiče dijalog, upoznavanje židovske kulture i suzbijanje predrasuda.

Nakon intenzivnog radnog dana, s približavanjem večeri atmosfera se postupno smirivala i sve se više osjećao dolazak Šabata. Glaz-

beni dio Kabalat Šabata u prekrasnoj sinagogi Bethlen predvodio je kantor Daniel Yehuda iz Izraela. Nakon radosnih pjesama i plesa, uslijedilo je paljenje šabatnih svijeća i večernja služba.

Teško je riječima dočarati poseban ugođaj ove sinagoge. U prostranom dvorištu nalazi se dječje igralište, a život zajednice osjeća se na svakom koraku. Neposredno prije početka službe djeca su se bezbrižno vozila biciklima kroz sinagogu i igrala se na igralištu, što je prostoru davalo toplinu doma i živost zajednice koja se okuplja iz naraštaja u naraštaj. Ženski dio odvojen je prozirnom zavjesom, a na raspolaganju je i galerija, pa žene mogu birati žele li pratiti službu iz prizemlja ili s balkona.

Po povratku u hotel poslužena je šabatna večera, nakon koje se druženje nastavilo, uz pjesmu, razgovor i nadahnjujuće priče iz različitih zajednica, do kasnih noćnih sati.

Subotnje jutro započelo je jutarnjom službom, nakon koje je, prije samog kiduša, uslijedila molitva za Državu Izrael i izraelske vojnike koju su vrhunski zajednički izvela četiri kantora iz različitih zajednica. Zvučali su poput uigranog ansambla koji godinama zajedno nastupa, a ne kao skupina koja se tek neposredno prije službe dogovorila tko će preuzeti koju dionicu.

Melodija kojom se pjeva ova molitva izvorno je skladana za film *7 dana straha (7 Days in Entebbe)*, a kasnije je prihvaćena i ušla u liturgijsku uporabu. Ova izvedba bila je izuzetna i ostavila je snažan dojam na sve prisutne.

Nakon molitve uslijedio je još jedan edukativni blok. Osoblje KKL-a predstavilo nam je igre koje

Zajednički trenutak predstavnika Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Kosova, Makedonije, Slovenije i Srbije s predstavnicima organizacija KKL i Netaim

su već razvili, ali i nekoliko novih projekata koji su još u fazi nastajanja. Budući da su željeli dobiti povratne informacije, imali smo priliku iznijeti svoje prijedloge i komentare kako bi konačni proizvodi bili što kvalitetniji i korisniji u praksi. Također smo se upoznali s mogućnostima nabave pojedinih igara i načinima na koje ih možemo uključiti u rad svojih zajednica.

Predvečer smo krenuli u obilazak židovske četvrti Budimpešte. Prošli smo nekadašnjim granicama geta te posjetili Dohány sinagogu, Beit Josef, spomenik Carlu Lutzu i Rumbachovu sinagogu. Šetnja kroz nekadašnje srce židovskog života u Budimpešti bila je prilika da se prisjetimo bogate baštine zajednice, ali i stradanja koja su obilježila njezinu povijest.

Navečer smo imali iznenađenje – nastup mađarskog kulturno-umjetničkog društva. Program je spojio tradicionalnu mađarsku glazbu i folklor te nas uveo u bogatstvo mađarske kulturne baštine. Živahni ritmovi, raskošne nošnje i zarazna energija izvođača stvorili su vedru i svečanu atmosferu te na najljepši način zaokružili dan.

Posljednjeg dana konferencije, nakon opsežne evaluacije programa i sadržaja, krenuli smo u obilazak Budimpešte i njezinih znamenitosti.

Time je završio još jedan bogat i sadržajan susret, ispunjen učenjem, razmjenom iskustava, novim poznanstvima i trenucima zajedništva. Kući smo se vratili obogaćeni novim idejama, nadahnuti primjerima dobre prakse i ohrabreni spoznajom da, unatoč izazovima s kojima se židovske zajednice danas suočavaju, diljem Europe postoji snažna mreža ljudi posvećenih obrazovanju, očuvanju identiteta i izgradnji zajedništva. Upravo su susreti poput ovoga najbolji podsjetnik da se mnoge vrijedne inicijative i trajna prijateljstva rađaju iz zajedničkog učenja i međusobnog povezivanja.

Nadam se da će ovo iskustvo potaknuti još neke edukatore da se prijave na buduće susrete koje organizira KKL i osobno dožive snagu ovakvih okupljanja – mjesta gdje se znanje dijeli, ideje razvijaju, a veze među ljudima postaju trajne.

Nives Beissmann

Meyer Levin: Zaboravljeni američki židovski pisac i kontroverza oko Anne Frank

Levin, romanopisac, novinar, filmaš i strastveni cionistički aktivist, ostavio je za sobom bogat i utjecajan opus. Danas ga se, međutim, pamti prvenstveno po jednom dramatičnom poglavlju u njegovom životu: njegovoj ulozi u dovođenju “Dnevnika Anne Frank” u međunarodnu pozornost i bolnoj javnoj kontroverzi koja je izbila kada je dnevnik adaptiran za Broadway

Meyer Levin (Izvor: Wikimedia Commons)

Američka židovska književnost iznjedrila je izvanredan niz slavni pisaca. Mnogi su postali središnje figure američke kulture, njihove knjige postale su bestseleri, prevedene diljem svijeta i adaptirane za kazalište i film. Pa ipak, među tim velikim imenima, jedan pisac uvelike nedostaje u javnom sjećanju: Meyer Levin.

Rođen je u Chicagu 1905. godine u obitelji imigranata. Njegov talent za pisanje pojavio se tijekom studija na Sveučilištu u Chicagu, dok je njegova veza sa cionizmom započela u ranoj dobi. Dvadesetih godina 20. stoljeća putovao je u Mandatnu Palestinu, a tijekom jednog od svojih posjeta živio je u

kibucu Yagur. Kasnije je ta iskustva opisao u svom romanu *Yehuda*.

Levin se vratio u Sjedinjene Države 1930-ih godina, gdje je prije izbijanja Drugog svjetskog rata objavio šest romana. Tijekom rata radio je kao novinar i filmski stvaratelj za Američki ured za ratne informacije, prije nego što se pridružio Agenciji za prekomorske novine, kao i Židovskoj telegrafskoj agenciji (JTA).

U Europu je stigao potpuno svjestan da je židovsko stanovništvo kontinenta gotovo u potpunosti uništeno. Svojom je misijom smatrao dokumentiranje preživjelih i pomoć u oblikovanju sjećanja na katastrofu za buduće generacije. U pratnji snimatelja bio je među prvim novinarima koji su ušli u Buchenwald i Bergen-Belsen. Užasi kojima je tamo svjedočio samo su produbili njegov osjećaj svrhe.

U godinama nakon rata, Levin se posvetio dokumentiranju života preživjelih Holokausta, koristeći medij koji je najbolje poznao: film.

Producirao je dva filma. Prvi, *My Father's House* (Kuća moga oca), priča priču o mladom preživjelom Holokausta koji stiže u Pale-

stinu tražeći svog nestalog oca. Drugi, *The Illegals* (Ilegalci), bio je još ambiciozniji. Produciran 1947., bio je ono što bi se danas nazvalo dokudramom, miješajući dokumentarni realizam sa scenarističkom dramom i glumcima. Film prati Miku i Sarah, mladi par vjenčan u poslijeratnoj Poljskoj koji se pridružuje podzemnom pokretu Bricha i putuje u Italiju, gdje se ukrcaju na brod koji plovi za Palestinu. Britanci presreću brod i deportiraju putnike u logore na Cipru. Film završava nadom, snom da će jednog dana moći osnovati obitelji i odgajati djecu u Zemlji Izraelovoj. Glavna glumica, Tereska Torrès, mlada Francuskinja poljsko-židovskog podrijetla, kasnije je postala Levinova supruga.

Kada je film *Ilegalci* premijerno prikazan u Sjedinjenim Državama 1948. godine, dobio je široko priznanje. Levin se kasnije osvrnuo na svoja ratna iskustva i cionistička uvjerenja u svom autobiografskom djelu *In search* (U potrazi).

Pa ipak, sve će to na kraju biti zasjenjeno aferom oko *Dnevnika Anne Frank*.

Godine 1950. Levin je primio francuski prijevod dnevnika Anne Frank i bio je duboko potresen

njime. Vjerovao je da je naišao na autentičan, najizravniji glas koji prenosi užas samog Holokausta, svjedočanstvo nevine djevojke koja piše iz tame svog skrovišta.

Levin je kontaktirao Otta Franka, Anninog oca i jedinog preživjelog člana obitelji, nudeći pomoć u predstavljanju dnevnika čitateljima engleskog govornog područja. Također je predložio adaptaciju za kazalište. Otto Frank, već upoznat s Levinovim radom i ugledom, vjerovao mu je. Levin je sa svoje strane obećao da će sačuvati bitni karakter i emocionalnu istinu dnevnika u bilo kojoj kazališnoj adaptaciji.

Englesko izdanje pojavilo se 1952. godine preko Doubledaya. Otprilike u isto vrijeme, Levin se preselio u New York i napisao sjajnu recenziju dnevnika za naslovnicu The New York Times Book Reviewa. Recenzija je odigrala važnu ulogu u pretvaranju dnevnika u bestseller.

Doubleday je također imao prava na adaptaciju dnevnika za kazalište, a Levin je bio uvjeren da će biti odabran da napiše dramu.

Međutim, u ovom trenutku priča je krenula bolnim putem.

Izdavači nisu bili sigurni je li Levin pravi izbor za Broadway i sumnjali su da bi producenti mogli preferirati dramatičara koji je više usklađen sa svijetom komercijalnog kazališta. Levin je bio spreman surađivati sve dok produkcija ostane vjerna priči kakva je objavljena.

Tada je uslijedio razoran udarac: projekt je predan poznatoj producentici Cheryl Crawford, koja je u potpunosti odbila Levinovu adaptaciju.

Levin je bio slomljen i duboko uvrijeđen. Od tog trenutka pokrenuo

Anne Frank, Amsterdam, 1940. (Izvor: Wikimedia Commons)

je ono što je postalo višegodišnji križarski rat protiv produkcije, uvjeren da je predstava odstupila od izvorne priče. Kada su njegovi pokušaji revizije scenarija odbijeni, zaprijetio je pravnim postupkom. Otto Frank se našao rastrgan između odanosti Levinu i želje da se predstava uspješno izvede. Pokušaji kompromisa nisu uspjeli.

Levin je kasnije otkrio da je Crawford dodijelila adaptaciju nežidovskom dramatičaru, odluka koja je potaknula širu javnu raspravu: Je li priča Anne Frank u osnovi židovska ili univerzalna?

Anne i njezina obitelj bili su asimilirani njemački Židovi koji su pobjegli u Nizozemsku, a mnogi su tvrdili da njezina priča nadilazi bilo koji pojedinačni identitet. Broadwayski producenti, naravno, preferirali su univerzalniji narativ sa širom komercijalnom privlačnošću.

Ali Levin je Anne Frank prije svega vidio kao židovsku djevojku progonjenu jer je bila Židovka, jednu od šest milijuna Židova ubijenih u nacističkoj kampanji uništenja židovskog naroda.

Sama Crawford se na kraju povukla iz produkcije, koja je prošla kroz još nekoliko ruku prije nego što je konačno stigla na broadwaysku pozornicu.

Levin je odbio pustiti stvar. Početkom 1954. poduzeo je izvanredan korak kupivši oglas na cijeloj stranici u kazališnom dijelu New York Posta, tražeći priliku da svoju verziju predstave predstavi javnosti. Njegova adaptacija, tvrdio je, ostala je vjerna izvornom glasu Anne Frank i načinu na koji bi ona sama željela da je se pamti.

Oglas je samo produbio jaz.

Odlučan nastaviti borbu, Levin se okrenuo sudu. Ubrzo se u priču umiješala još jedna figura i dodatno rasplamsala njegov bijes: dramatičarka Lillian Hellman, čije su ljevičarske političke veze navele Levina da je vidi kao središnju silu iza onoga što je smatrao iskrivljavanjem priče Anne Frank. Krajem 1954. tužio je i Otta Franka i producenticu Cheryl Crawford, tražeći financijsku odštetu od Crawford i zahtijevajući da Frank poštuje njihov izvorni dogovor.

Na kraju, broadwayska produkcija krenula je naprijed u daleko univerzalnijem obliku.

Romantična napetost između Anne i Petera, dječaka koji se skrivao uz obitelj Frank, bila je pojačana. Komični trenuci utkani su u klaustrofobičnu tamu aneksa. Sama Anne preoblikovana je u nešto što je potpuno nalikovalo američkoj tinejdžerici, ispunjenoj snovima o budućnosti. Interes za cionizam Margot Frank potpuno je nestao, dok je scena Hanuke postala tek puka generička proslava „osam dana darova“.

Ali za Levina, dublji problem ležao je ispod tih vidljivih promjena. Vjerovao je da predstava suptilno briše specifično židovsku prirodu samog Holokausta. To se odražavalo u stihovima umetnutim u Annin dijalog koji se nikada nisu pojavili u izvornom dnevniku – osjećaji poput: „Nismo jedini ljudi koji su patili.“

Za Levina, to je predstavljalo opasno zamagljivanje povijesnog sjećanja. Povezao je to sa širim sovjetskim naporima da se potisne židovska dimenzija nacističkih zločina, poput masakra u Babyn Jaru.

Na njegov veliki očaj, predstava je bila ogroman uspjeh.

Kritičari su pohvalili njezinu toplinu, optimizam i blagi humor. Publika ju je oduševljeno prihvatila i ubrzo je postavljena na scene diljem svijeta, uključujući Izrael i Njemačku. Ipak, bilo je i glasova protivljenja. Hannah Arendt kritizirala je produkciju kao „jeftin sentimentalizam“ izgrađen na katastrofi, dok je psiholog Bruno Bettelheim tvrdio da potiče publiku da se identifikira sa žrtvama bez suočavanja s onima koji su odgovorni za zločine.

Levin je na sudu postigao samo djelomičnu pobjedu. Sudac je prihvatio njegovu tvrdnju da su elementi njegova djela korišteni bez dopuštenja, ali je odbacio njegove druge glavne argumente. Nakon godina sudskih postupaka i žalbi zbog odštete, na kraju mu je dosuđeno 15.000 dolara.

Međutim, do tada je šteta već bila učinjena. Levin je iz afere izašao emocionalno shrvan i financijski iscrpljen. Kasnije je to iskustvo preobrazio u autobiografsko djelo čiji je naslov obuhvatio sveobuhvatnu prirodu borbe: *Opsesija*.

Nakon što je kontroverza izbljedjela, Levin se ponovno okrenuo svojoj prvoj velikoj strasti: Izraelu.

Godine 1958. preselio se u židovsku državu sa svojom obitelji. U početku su se nastanili u mošavi Beit Yannai prije nego što su se preselili u Kfar Shmaryahu, a kasnije u kuću koju su sagradili u Herzliya Pituach. Tijekom tih godina Levin je nastavio pisati, iako isključivo na engleskom jeziku.

U blizini Beit Yannai otkrio je napuštenu britansku stražarnicu koja datira iz razdoblja mandata i unajmio ju je kao studio za pisanje, provodeći tamo veći dio svakog tjedna. Postojala je određena ironija, možda čak i poezija, u činjenici da je svoj književni rad obavljao unutar građevine koja je izvorno izgrađena kako bi se spriječio dolazak Židova u Zemlju Izrael.

Tijekom tog razdoblja napisao je *Evu*, priču o hraproj mladoj Židovki koja bježi iz nacistički okupirane Poljske i preživljava skrivajući se naočigled unutar samog nacističkog establišmenta, neprestano iznova izmišljajući svoj identitet i nadmudrujući svoje progonitelje.

Nakon Šestodnevnog rata, Levin se s obitelji vratio u Sjedinjene Države i ponovno se nastanio u New Yorku, iako je nastavio redovito posjećivati Izrael.

Odnos između američkih Židova i Izraela sve ga je više zaoкупљao. Pitao se hoće li se dvije zajednice zbližiti i postati jedan narod ili će se postupno udaljiti?

Živeći između dva svijeta, Levin je osjećao sve veću udaljenost između Izraelaca i američkih Židova, od kojih je svaki oblikovan duboko različitim stvarnostima. Vjerovao je da obje strane trebaju priznati međusobna gledišta i perspektive, bez iluzija. Premošćivanje te podjele postalo je, u njegovim očima, misija od goleme važnosti i na kraju je shvatio da je poticanje razumijevanja između Izraelaca i američkih Židova njegov životni poziv.

Godine 1981., tijekom posjeta Izraelu, Levin je stigao u svoju sobu za pisanje u Beit Yannaiju i iznenada se razbolio. Odveden je u bolnicu Hadassah u Jeruzalemu, gdje je ubrzo nakon toga umro.

Ovaj članak izvorno je objavljen na *The Librarians*, službenoj online publikaciji Nacionalne knjižnice Izraela posvećenoj židovskoj, izraelskoj i bliskoistočnoj povijesti, baštini i kulturi. Autor članka je *Elan Ezrachi*.

IN MEMORIAM

*Doc. dr. sci. VELIMIR
KON*

/1950. – 2025./

Velimir Kon rođen je u Osijeku 1950. godine kao sin Rochel, rođene Lederer, i Arnolda Kona, koji je bio predsjednik Židovske općine Osijek.

Bio je doktor nauka poljoprivredne ekonomije posvećen poslu i svojoj obitelji.

1988. godine odlazi u Kanadu sa suprugom Brankom i kćerkama Leom i Deborom. Supruga Branka kćerka je nekadašnjeg člana Jevrejske opštine Beograd Josipa Jože Ehrlicha, koji je bio jedan od preživjelih iz logora Jasenovac.

U Kanadi je u nekoliko navrata mijenjao mjesta boravka da bi obitelj na kraju pronašla svoje mjesto u gradu Winnipeg gdje je Kon bio omiljen u židovskoj zajednici.

Radio je kao srednjoškolski i sveučilišni profesor i bio je posvećen svojim učenicima i studentima. Kao i otac, jedno je vrijeme bio predsjednik Židovske općine Osijek.

Uživao je u umjetnosti i židovskom humoru, a bio je vješt i talentiran pijanist. Često je odlazio u sinagogu i karakterizirala ga je ljubav prema židovskim vrijednostima.

Nikada nije zaboravio svoje korijene i bio je u kontaktu s mnogim prijateljima u Srbiji, Hrvatskoj i Izraelu.

Pratio je “Jevrejski pregled” i davao svoje komentare, ideje i pohvale, te slao dobrovoljne priloge za njegovo izdavanje.

Premинуo je 27. lipnja, a tradicionalni pogreb održan je 30. lipnja 2025 godine na židovskom groblju Hebrew Sick Cemetery u Winnipegu.

U nekoliko navrata zajedno sa svojom obitelji boravio je u Osijeku i u Donjem Miholjcu kod naše članice Mire Bakić, rođene Ehrlich, koja je u krvnom srodstvu s njegovim puncem Josipom Ehrlichom.

Imala sam čast osobno poznavati Velimira Kona i članove njegove obitelji, jedno vrijeme živjeli smo kao susjedi u Osijeku na Vukovarskoj ulici gdje je nekada bio starački dom židovske zajednice. Uvijek je bio nasmijan i veseo, odan svojoj supruzi i djeci kojima će najviše i zauvijek nedostajati.

Biljana Majnik ex Papo

Komentar na osvrt gosp. Aarona Horvata „Bi li Mojsije razumio Kišona“, objavljen u Menori br. 25

Kao prevoditeljica s hebrejskog na hrvatski jezik i učiteljica hebrejskog jezika, htjela bih ukazati i ispraviti neke gramatičke, jezične i tiskarske greške u gore spomenutom članku.

Slovo Tav ת koje je posljednje slovo Alefbeta, to jest 22. slovo, ima brojčanu vrijednost 400, a ne 22.

Slovo Ajin ע ne mora biti slovo A, nego može, kao i Alef א, biti A, E, I, O, U – ovisno o tome koji mu se samoglasnik pridaje.

U tiskanju je otisnut krivi redoslijed slova; umjesto בכר treba biti רכב – riječ koja u suvremenom hebrejskom jeziku znači vozilo (ne automobil), a istovremeno je korijen glagola jahati. Također, prilikom tiska nastala je greška i kod riječi OT, na hebrejskom אור, krivo je tiskan redoslijed pa piše תוא.

Hebrejski Alefbet se sastoji od 22 suglasnika. U svakodnevnom pisanju (novine, knjige za odrasle), samoglasnici se ne pišu. Da bi se neka literatura (Biblija, dječje knjige, udžbenici) mogla precizno čitati, koriste se samoglasnici u obliku točkica i crtica, koji se stavljaju iznad, ispod ili unutar suglasnika. Te znakove izumili su Masoreti – židovski učenjaci, koji se djelovali između 6. i 10. stoljeća u Tiberiji.

Sonja Makek

Židovski vicevi

Dvojica Židova sjede na klupi i čitaju novine.

Jedan čita židovske novine, drugi antisemitske.

– Zašto čitaš antisemitske novine?
– pita prvi.

– Zato što u židovskim novinama piše da nas svi mrze, da imamo problema i da je budućnost neizvjesna. A u ovima piše da upravljamo bankama, medijima i cijelim svijetom. Mnogo bolje zvuči!

Kupac pita trgovca:

– Koliko ti ovo košta?

– Sto.

– Dat ću ti pedeset.

– Zašto?

– Da obojica budemo nezadovoljni.

Čovjek pita rabina:

– Rabi, zašto se Židovi toliko raspravljaju?

Rabin odgovori:

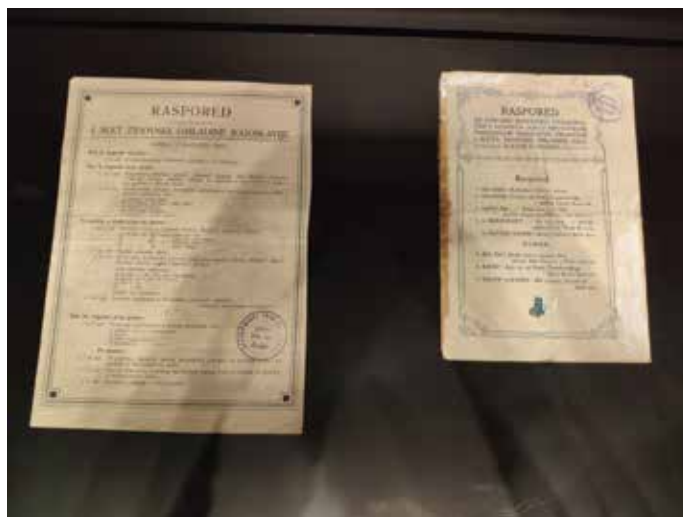
– Zato što nam je stalo.

– Pa zašto se onda i dalje svađate?

– Zato što nam je još više stalo da dokažemo da smo u pravu.

Bilježnice s rukopisima pjesama Hannah Szenes, 1944.g. (NLI)

U arhivu Nacionalne knjižnice Izraela

Majmonidesovi komentari na Mišnu, rukopis, Egipat, 12. st. (NLI)

Židovski molitvenik, rukopis, Würzburg, Njemačka, 13. st. (NLI)

Sudionici The Well seminara u umjetničkoj zoni Chutzot Hayotzer

Zatvaranje The Well seminara i podjela diploma

S komemoracije u Đakovu

אחראים בארץ ישראל
אשר